

RAPORT OSW

OSW

KOLEKTYWNA GOSPODARKA NIEEFEKTYWNA

STAN BIAŁORUSKIEGO SEKTORA ROLNEGO

Kamil Kłyński

współpraca: Sławomir Matuszak

**KOLEKTYWNA GOSPODARKA
NIEEFEKTYWNA**
STAN BIAŁORUSKIEGO SEKTORA ROLNEGO

Kamil Kłysiński, współpraca: Sławomir Matuszak

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Wojciech Konończuk, Tadeusz Iwański

REDAKCJA

Matylda Skibińska

WSPÓŁPRACA

Tomasz Strzelczyk, Katarzyna Kazimierska

OPRACOWANIE GRAFICZNE

OSW

SKŁAD

Urszula Gumińska-Kurek

MAPA

Wojciech Mańkowski

WYKRESY

Urszula Gumińska-Kurek

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Valentin Valkov / Shutterstock.com

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa
tel.: (+48) 22 525 80 00, info@osw.waw.pl

  www.osw.waw.pl

ISBN 978-83-67159-99-9

Spis treści

TEZY | 5

WSTĘP | 8

I. WARUNKI NATURALNE | 10

1. Klimat i ukształtowanie terenu | **10**
2. Gleby | **10**

II. RADZIECKA PRZESZŁOŚĆ ORAZ TERAŹNIEJSZOŚĆ BIAŁORUSKIEGO ROLNICTWA | 12

III. RAMY PRAWNE | 15

1. Podstawa prawna | **15**
2. Doktryna, propaganda i rzeczywistość | **15**
3. Model zarządzania | **17**

IV. STRUKTURA SEKTORA ROLNEGO | 19

1. Struktura własnościowa | **19**
2. Struktura upraw | **20**
3. Struktura towarowa | **22**
4. Postępujące wyludnianie się białoruskiej wsi | **27**

V. POTENCJAŁ EKSPORTOWY | 29

1. Priorytetowy kierunek: Rosja | **29**
2. Sprzedaż do Unii Europejskiej | **31**
3. Branża mleczarska jako lokomotywa eksportu | **33**
4. Przeszkody na drodze do dalszych wzrostów | **37**

VI. FASADA POZYTYWNYCH WSKAŹNIKÓW | 39

1. Czynniki wzrostu | **39**
2. Zróżnicowanie regionalne | **42**
3. Stan sprzętu rolniczego | **42**
4. Kluczowa rola nawozów sztucznych | **43**

VII. KRYTYCZNA NARRACJA WŁADZ VS. PROPAGANDA SUKCESU | 45

PODSUMOWANIE – ROLNICTWO JEDNYM Z FILARÓW BIAŁORUSKIEJ GOSPODARKI? | 47

TEZY

- Spośród wszystkich sektorów białoruskiej gospodarki najbardziej obciążone radziecką spuścizną jest rolnictwo. Od czasu uzyskania przez Białoruś niepodległości niezmiennie utrzymuje się tam zdecydowana przewaga państwowych dużych gospodarstw rolnych, funkcjonujących na bazie dawnych sowchozów i kołchozów. Taki stan rzeczy wynika zarówno z osobistych przekonań Łukaszenki o zaletach gospodarki kolektywnej, jak i ze słabości drobnych prywatnych wytwórców. Według danych z 2023 r. udział państwowych gospodarstw w krajowej produkcji rolnej wyniósł ponad 78,2%, podczas gdy gospodarstw prywatnych (farmerskich) – zaledwie 2,9%. Pozostałe 18,9% stanowiło wytwórstwo w popularnych ogródkach działkowych.
- W 2023 r. rolnictwo odpowiadało za 7,2% PKB państwa (dla porównania w Polsce było to 3,3%, zaś średnia w UE wyniosła 1,3%), co stawia tę branżę w grupie kluczowych sektorów. Zgodnie z danymi z 2022 r. na Białorusi plasuje się ona na trzecim miejscu po przemyśle (24% PKB) i handlu (10,7%). Pozostałe obszary, w tym dynamicznie rosnące przed wprowadzeniem sankcji zachodnich transport, logistyka i IT, znajdują się w trendzie spadkowym i z roku na rok wnoszą coraz mniejszy wkład do gospodarki.
- Model białoruskiego rolnictwa skutecznie petryfikują liczne ograniczenia prawne w nabywaniu, przekazywaniu lub przekwalifikowaniu działek rolniczych i leśnych. Zgodnie z kodeksem rolnym z 2008 r. kwestie te osobiście kontroluje Łukaszenka. Oznacza to, że z punktu widzenia reżimu zachowanie kontroli nad sektorem ma strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa. Nieliczne przypadki inwestycji zagranicznych w ten segment stanowią wyłącznie efekt indywidualnych uzgodnień konkretnych podmiotów z dyktatorem lub z jego bezpośrednim otoczeniem, a tym samym są jedynie wyjątkiem od zasady zachowania większości ziemi uprawnej w rękach państwa.
- Białoruskie rolnictwo od lat boryka się z dużym deficytem osobowym, co wynika z postępującego wyludniania się wsi i z braku motywacji do podjęcia zatrudnienia wśród pozostałych tam mieszkańców. Niedostateczna liczba oraz niska jakość siły roboczej to problemy dotyczące zarówno pracujących fizycznie, jak i kadry zarządzającej, wykazującej się brakiem gospodarności i skłonnością do zachowań korupcyjnych. Stąd też raportowane przez kierowników poszczególnych gospodarstw wyniki, składające się następnie na zbiorczą statystykę, nie oddają w pełni realnej kondycji

sektora. Uniemożliwia to dokonanie dokładnej, alternatywnej względem oficjalnej oceny jego stanu.

- Obecnie w rolnictwie pracuje 6,9% ogółu zatrudnionych Białorusinów (w 2018 r. było to 7,6%), a przeciętna pensja w branży wynosi 1475 rubli białoruskich (ok. 450 dolarów), czyli o ponad 400 rubli mniej od średniego wynagrodzenia w całej gospodarce. Trzeba przy tym dodać, że w rzeczywistości większość pracowników rolnych zarabia jeszcze gorzej, o czym donoszą niezależne media. Do problemów sektora należą również brak nowoczesnego sprzętu i szybkie tempo zużycia wyposażenia, co często krytykują władze centralne. Powyższe trudności sprawiają, że wydajność państwowych podmiotów w tym sektorze jest niższa niż prywatnych.
- Mimo to białoruskie rolnictwo nie tylko jest w stanie wytwarzać żywność na potrzeby krajowe (ponad trzy czwarte produktów spożywczych w wewnętrznym obrocie handlowym ma rodzime pochodzenie), lecz także stanowi źródło znacznych dochodów ze sprzedaży za granicę – Białoruś musi importować tylko zboża. Na sektor rolno-spożywczy przypada ok. 20% eksportu, a łączny dochód ze sprzedaży w tym segmencie w 2023 r. wyniósł 7,5 mld dolarów. Do Rosji, gdzie białoruskie artykuły spożywcze cieszą się od wielu lat dobrą opinią, trafia ok. 70% towarów branży (zwłaszcza wyroby mleczarskie). Do innych ważnych i rosnących kierunków zbytu można zaliczyć Uzbekistan, Kazachstan, Kirgistan, Zjednoczone Emiraty Arabskie czy Chiny. Te ostatnie zarówno w statystykach, jak i w retoryce władz w Mińsku stanowią najbardziej perspektywiczny rynek. UE zajmuje w tej klasyfikacji pozycję marginalną. W koszyku sprowadzanych z Białorusi towarów dominują pasze i komponenty do ich sporządzania, a więc artykuły niskoprzetworzone. W 2023 r. wartość unijnego importu z tego kraju wyniosła ponad 320 mln euro, a wśród najwięcej tam kupujących państw członkowskich Polska znalazła się na trzecim miejscu – po Łotwie i Litwie.
- Obserwowany od kilku lat duży wzrost wartości eksportu sektora i jego rosnący udział w całości sprzedaży zagranicznej to pokłosie dwóch czynników: wysokiej konkurencyjności miejscowej żywności na rynkach zagranicznych (częściowo przyczynia się do tego niższa cena, generowana m.in. przez niższe koszty pracy i praktyki dumpingowe) oraz nieobjęcia jej sankcjami UE i USA. Potencjał do nadwyżek eksportowych występuje przede wszystkim w branży mleczarskiej. Białoruskie rolnictwo jest też w stanie punktowo zapewnić efektywną i wysokodochodową produkcję.

Za przykład niech posłuży rozwijające się w ostatnich latach przetwórstwo rzepakowego m.in. na rynki Unii, spełniając przy tym jej standardy.

- Branża rolna stanowi jedno z podstawowych źródeł dochodów z eksportu, przynajmniej częściowo pozwalających zrekompensować spadki w intratnych wcześniej segmentach, takich jak petrochemia czy przemysł drzewny, które zostały objęte zachodnimi restrykcjami. Słabsze wyniki sprzedaży z 2023 r. wskazują jednak na ograniczony potencjał jej wzrostu. Nie opiera się on bowiem na długotrwałych czynnikach, a dynamikę czerpie tylko z przejściowej koniunktury w wybranych obszarach światowego rynku żywności.
- Ze względu na niekorzystny klimat oraz słabą jakość większości gleb białoruskie rolnictwo nie jest w stanie zapewnić samowystarczalności nawet w zakresie upraw roślinnych. Mińsk musi więc importować zboża, m.in. z Rosji. Archaiczna, oparta jeszcze na radzieckich wzorcach struktura organizacyjna, niska kultura pracy i pogłębiający się deficyt kadr sprawiają, że w dłuższej perspektywie – jeśli nie dojdzie do gruntownej reformy – sektor rolny przestanie odgrywać rolę stabilnego czynnika wzrostu gospodarczego Białorusi i będzie zapewne w coraz większym stopniu obciążał finanse państwa. Koszt utrzymywania dotychczasowego modelu może nawet przewyższyć osiągnane obecnie zyski z eksportu.

WSTĘP

Rolnictwo na Białorusi ma specyficzną organizację – opiera się ona zarówno na archaicznych elementach z epoki ZSRR, jak i na nowoczesnych rozwiązaniach wolnorynkowych. Podstawową formą produkcji rolnej są wielkie gospodarstwa – będące hybrydą sowieckich kołchozów i sowchozów oraz spółek państwowych – które teoretycznie miały symbolizować przejście do nowoczesnych form gospodarowania.

Władze, po części za sprawą osobistego zaangażowania Alaksandra Łukaszenki (na przełomie lat 80. i 90. zarządzał jednym z sowchozów) w kwestie rolnej, traktują sektor rolno-spożywczy w kategoriach strategicznych – jako jeden z filarów bezpieczeństwa państwa. Stąd też w kraju nadal obowiązuje zakaz obrotu gruntami rolnymi, a wszelkie zmiany własnościowe (np. przekwalifikowanie ziemi) podlegają bezpośredniej kontroli prezydenta. Mimo przestarzałej struktury oraz braków kadrowych i kapitałowych rolnictwo to ważny sektor gospodarki, odpowiadający za 7,2% PKB, oraz źródło znaczących dochodów z eksportu, w ostatnich latach dochodzących do 20% całości sprzedaży zagranicznej.

Celem tego opracowania jest przybliżenie specyfiki białoruskiego sektora rolnego, jak dotąd bardzo słabo zbadanego na Zachodzie. Również na Białorusi brakuje kompleksowego ujęcia tego tematu, choć warto podkreślić, że Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny co roku publikuje obszerny informator o aktualnym stanie krajowego rolnictwa. Jego najnowsze wydanie z 2024 r. posłużyło za podstawę większości wykresów w niniejszym raporcie.

Tekst podzielono na kilka części. Pierwsza z nich ma charakter wprowadzający do specyfiki białoruskiego modelu gospodarki rolnej, szczególnie uwzględniono przy tym jej głębokie osadzenie w tradycjach sowieckich. Następne odnoszą się już do obecnej struktury tamtejszego sektora rolnego oraz do podstawowych wskaźników makroekonomicznych, oficjalnie odzwierciedlających jego stan. Cytowana w opracowaniu statystyka obejmuje przeważnie lata 2018–2023. Ze względu na brak kompletnych danych z 2024 r. i okresu sprzed 2018 r. posiłowano się wypowiedziami przedstawicieli władz oraz publikacjami w mediach branżowych.

Należy przy tym zaznaczyć, że wiarygodność oficjalnej białoruskiej statystyki budzi wątpliwości. Stąd też pomocniczo sięgano do innych źródeł, takich jak Europejski Urząd Statystyczny (Eurostat), USDA Foreign Agricultural Service

oraz Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). W raporcie specjalną uwagę poświęcono dynamice i strukturze towarowej eksportu żywności, którego wartość w 2023 r. wyniosła 7,5 mld dolarów. Na końcu tekstu znajdują się krótkie podsumowanie oraz próba oceny realnego znaczenia rolnictwa dla gospodarki państwa.

I. WARUNKI NATURALNE

1. Klimat i ukształtowanie terenu

Białoruś to państwo w całości położone na zachodzie wielkiej Niziny Wschodnioeuropejskiej. Jego powierzchnia jest przeważnie płaska. W centralnej części znajdują się niewielkie wzniesienia Wyżyny Białoruskiej z najwyższym punktem kraju – Dzierżyńską Górą (345 m n.p.m.). Całe południe to płaskie tereny Polesia, miejscami poprzecinane niezbyt głębokimi dolinami rzek. Najniżej leży dolina Niemna przy granicy z Litwą (90 m n.p.m.).

Białoruś jest silnie zalesiona – lasy zajmują blisko 40% jej terytorium. Do cenniejszych kompleksów leśnych należy Puszcza Białowieska, której większa część znajduje się właśnie po stronie białoruskiej. Inne znane obszary tego typu to Puszcza Grodzieńska i Puszcza Nalibocka. Znaczną powierzchnię zajmują bagna, mokradła i torfowiska¹.

Kraj jest położony w strefie klimatu umiarkowanego, przejściowego między morskim a kontynentalnym. W porównaniu z resztą Niziny Wschodnioeuropejskiej jest tam względnie ciepło. Wśród charakterystycznych cech klimatu można wymienić niezbyt mroźne zimy, niezbyt upalne, ale dość wilgotne lata oraz deszczowe jesienie i wiosny. Średnie roczne temperatury wahają się od 4,4°C na wschodzie do 7,4°C na zachodzie. Okres wegetacyjny trwa zwykle od 178 do 208 dni, a zima – od 106 do 144 dni. Przeciętne roczne opady wynoszą 550–750 mm, zaś na wysoczyznach mogą osiągać 650–750 mm. W latach suchych suma ta spada do 300 mm, a w tych szczególnie wilgotnych dochodzi do 1000 mm².

2. Gleby

W strukturze gruntów ornych przeważają (ok. 70%) ubogie gleby darniowo-bielicowe. Na podmokłych terenach Polesia i nad jeziorami na północy powstały zawilgocone gleby bagienne, torfiaste i podmokłe (ok. 25%). W dolinach zalewowych rzek – Prypeci, Dniepru i Dźwiny – występują mady (łącznie 2% powierzchni kraju). Wyższe obszary Polesia i szczytowe partie wzgórz morenowych pokryte są piaskami. Ze względu na niską urodzajność gleb

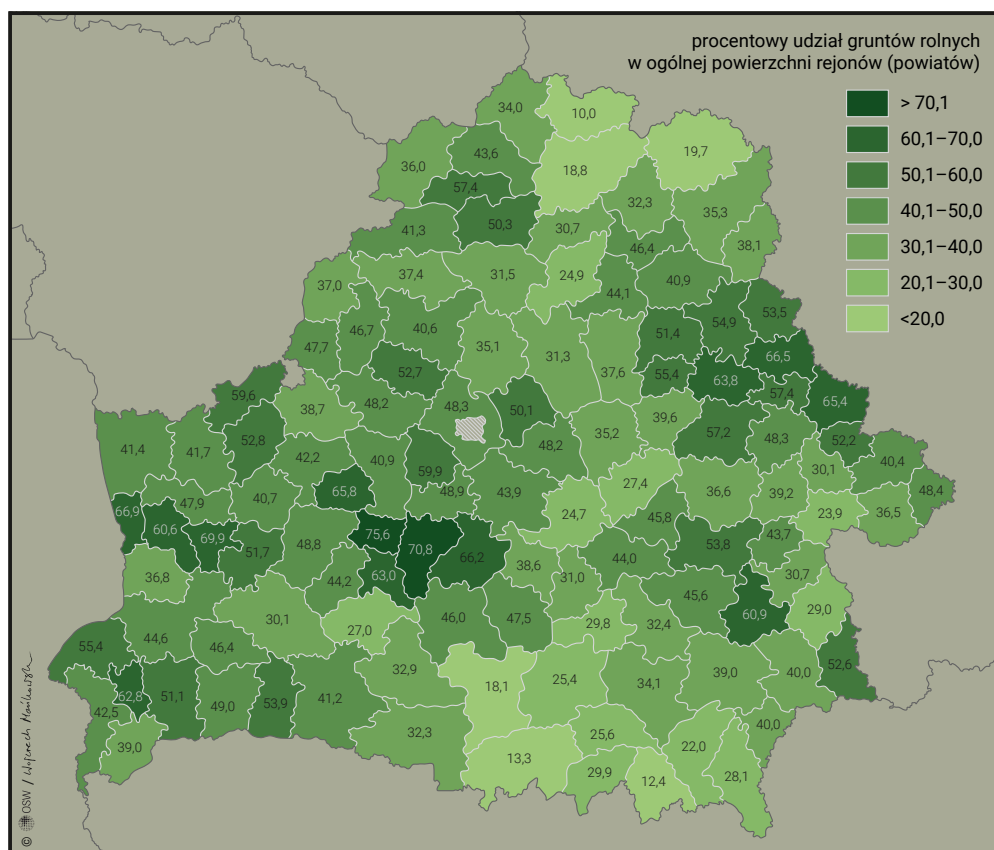
¹ *Warunki naturalne – Białoruś*, Geografia Regionalna, 26.10.2022, regionalna.gozych.edu.pl/bialorus; *Białoruś. Warunki naturalne*, Encyklopedia PWN, encyklopedia.pwn.pl.

² *Polska na Białorusi – Informator ekonomiczny*, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, gov.pl.

wysoki i stabilny plon roślin uprawnych można uzyskać tylko pod warunkiem stosowania odpowiednich ilości nawozów mineralnych i organicznych³.

Ziemie orne stanowią 40,8% terytorium, przy czym niejednorodny poziom urodzajności gleby wpływa na zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi obwodami. Najwięcej obszarów rolnych występuje w obwodzie grodzieńskim (48,5%), a najmniej – w homelskim (32,5%). Wśród rejonów prym pod tym względem wiodą rejon nieświeski (75,6%) i kopylski (70,8%) w obwodzie mińskim, a stawkę zamykają rossoński (10%) w obwodzie witebskim oraz narowelski (12,4%) i leczycki (13,3%) w homelskim (zob. mapa). Najwyższą urodzajnością cechują się gleby w obwodzie grodzieńskim, a najniższą – w witebskim⁴.

Mapa. Udział gruntów rolnych w powierzchni poszczególnych rejonów (powiatów)

Źródło: Республика Беларусь, Белорусская Энциклопедия, belarusenc.by.

³ В. Гусаков, В. Павловский, *Ресурс земли*, СБ. Беларусь Сегодня, 22.06.2010, sb.by.

⁴ *Земельные ресурсы и почвы*, Белорусская Энциклопедия, 28.03.2024, belarusenc.by.

II. RADZIECKA PRZESZŁOŚĆ ORAZ TERAŹNIEJSZOŚĆ BIAŁORUSKIEGO ROLNICTWA

Rolnictwo w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (BSRR) podlegało ogólnym zasadom polityki gospodarczej w ZSRR, zakładającej kolektywny charakter produkcji. W rezultacie obszary uprawne i leśne należały wyłącznie do państwa oraz były użytkowane w ramach sowchozów i kołchozów, czyli gospodarstw kolektywnych. Skutkowało to niską kulturą organizacyjną, brakiem dyscypliny pracy i niewysokimi – szczególnie w zestawieniu z dynamicznie rosnącym przemysłem – zarobkami. Rozkwit przemysłu (w tym budowa dużych zakładów), atrakcyjność pracy w tym sektorze i życia w mieście oraz łatwiejszy dostęp do edukacji przekładały się na stały spadek liczby ludności wiejskiej. Jej odsetek sukcesywnie malał – jeszcze w 1970 r. wynosił 57%, a w 1985 r. już tylko 38%. Mimo to tuż przed rozpadem ZSRR białoruskie rolnictwo uchodziło za jedno z najlepiej rozwiniętych w całym państwie. W odniesieniu do np. produkcji *per capita* ziemniaków, buraków cukrowych czy wieprzowiny propaganda radziecka lansowała wręcz tezę o jego równorzędym lub wyższym poziomie niż w USA, RFN lub Wielkiej Brytanii.

Zgodnie z oficjalnymi danymi w 1989 r. wydajność sektora rolnego w BSSR miała być największa w całym ZSRR. Choć uprawy w niej stanowiły jedynie 1,7% związkowego areału, to miały osiągać dużo wyższe wskaźniki udziału w całokształcie radzieckich plonów ziemniaków (15,4%), zbóż (3,8%) i lnu (25,2%) oraz produkcji mięsa (6%) i mleka (7%). Białoruskiego rolnictwa nie ominęło jednak załamanie anachronicznej gospodarki na przełomie lat 80. i 90., dlatego po uzyskaniu niepodległości pojawiła się konieczność reformy całej jego struktury. Na początku ostatniej dekady ubiegłego wieku przyjęto wiele rozwiązań prawnych pierwszy raz dających pracownikom sektora rolnego prawo do wyboru formy działalności, z utworzeniem prywatnego gospodarstwa włącznie. Kluczowy problem stanowiła niemożność nabycia ziemi rolnej na własność – dopuszczano jedynie dzierżawę. Ponadto zmiany zostały przygotowane w sposób wadliwy i spotkały się z nikłym odzewem społecznym. Młode i słabe państwo nie było także w stanie zapewnić korzystnych warunków do podjęcia samodzielnej produkcji rolnej, szczególnie w obliczu panującego wówczas deficytu kapitału i ograniczonego dostępu do odpowiedniej jakości nasion, nawozów i maszyn rolniczych. Ważny był też brak w społeczeństwie nawyku indywidualnego gospodarowania⁵.

⁵ В. Сакович, *Сельское хозяйство Беларуси: исторический очерк развития*, „Белорусский Экономический Журнал” 1999, nr 3, za: edoc.bseu.by.

Kolejne istotne wyzwanie wynikało z całkowitego zerwania więzi kooperacyjnych pomiędzy byłymi republikami związkowymi – w przeszłości naturalnymi rynkami zbytu dla białoruskiej żywności. W efekcie utrzymywane na zasadzie inercji gospodarstwa kolektywne odnotowały w pierwszej połowie lat 90. ogromny (średnio 50-procentowy) spadek produkcji i rentowności. Oprócz tego zmalały – i tak relatywnie niskie – wynagrodzenia, co w połączeniu z przerwami w ich wypłacaniu prowadziło do drastycznej pauperyzacji ludności wiejskiej i do nasilenia odpływu do miast wykwalifikowanej kadry.

Po objęciu w 1994 r. urzędu prezydenckiego Łukaszenka – zgodnie z zapowiedziami z kampanii wyborczej – przystąpił do „uzdrowiania” pogrążonego w zapaści rolnictwa. W lutym 1995 r. podpisał dekret „O działaniach na rzecz rozwoju produkcji rolnej”, a w sierpniu 1996 r. przyjęto uzupełniający go rządowy *Program reform w białoruskim sektorze rolnym*. Oficjalnym celem zawartych tam rozwiązań było przekształcenie sowchozów i kołchozów (ich liczba oscylowała wtedy wokół 2,3–2,4 tys., przy czym trzy czwarte z nich stanowiły kołchozy) w niezależne podmioty gospodarcze funkcjonujące „na zasadach rynkowych przy jednoczesnej państwowej regulacji wybranych aspektów ich działalności”⁶.

Specyfika kołchozów i sowchozów w ZSRR

Przeprowadzona po rewolucji październikowej reforma rolna, zapoczątkowana Dekretem o ziemi z 1917 r., oraz kolektywizacja z następnych lat doprowadziły do utworzenia sowchozów i kołchozów – dwóch podstawowych form gospodarki rolnej w bolszewickiej Rosji, a następnie w ZSRR. Sowchoz (od ros. *советское хозяйство*) był państwowym gospodarstwem rolnym, zakładanym na bazie – najczęściej wielkopowierzchniowych – majątków ziemskich, odebranych pierwotnym właścicielom. Pracownicy sowchozów mieli etaty i otrzymywali regularne wynagrodzenie. Natomiast kołchoz (od ros. *коллективное хозяйство*) powstawał z połączenia pojedynczych gospodarstw chłopskich w swego rodzaju spółdzielnię (w pierwszych latach funkcjonowały różne terminy, takie jak „artel”, „komuna” czy „towarzystwo”). Po przekazaniu gruntów i inwentarza do wspólnego gospodarowania członkowie kołchozu mieli prawo do podziału wytworzonej produkcji i udziału w zyskach z jej sprzedaży. Dlatego nie otrzymywali wypłaty, a do lat 60. nie przysługiwało im również świadczenie emerytalne.

⁶ В. Гусаков, А. Шпак, *Агропромышленный комплекс Беларуси в условиях трансформационной экономики*, „Белорусский Экономический Журнал” 2018, nr 4, bem.bseu.by.

Wyzwania generował także podział dochodów, zwłaszcza w dalekich od reguł wolnego rynku warunkach gospodarki ZSRR.

Formalne przekształcanie kołchozów i sowchozów w spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, przedsiębiorstwa lub firmy nie rozwiązywało problemu – nadal były to podmioty kolektywne, odpowiedzialne za uprawę i hodowlę na gruntach państwowych⁷. O znaczeniu kontroli władz nad arealem może świadczyć fakt, że kwestię tę poruszono w jednym z czterech pytań postawionych przez prezydenta w referendum w 1996 r. W rezultacie głosowania w art. 13 konstytucji z 1994 r. znalazł się przepis o monopolu państwa na posiadanie ziemi uprawnej. W ten sposób sektor rolny wpisano w systemowe ramy Łukaszenkowskiego programu (re)organizacji Białorusi według standardów ZSRR. Oznaczało to m.in. utrzymanie dominacji własności państwowej nad prywatną oraz konserwację nakazowo-rozdzielczego modelu zarządzania.

Istotnych zmian w zasadach działalności wielkich państwowych gospodarstw nie wносиły również następane próby ich restrukturyzacji, podejmowane już po 2000 r. W 2001 r. Łukaszenka wydał kolejny dekret dotyczący organizacji branży. Na jego mocy wprowadzono nową strukturę – rolniczą spółdzielnię produkcyjną. Wdrożenie tego rozwiązania napotkało jednak problem w postaci niemożliwości wydzielenia gruntów dla poszczególnych członków spółdzielni (dawnego kołchozu), co wynikało z tego, że osobom fizycznym nie wolno nabywać ziemi ornej⁸.

Przemiany hamował również typowy dla sektorów rolnych państw byłego ZSRR, a zarazem mocno zakotwiczony w białoruskiej rzeczywistości fenomen tzw. gospodarstw indywidualnych czy pomocniczych (ros. *хозяйства населения*) – działek rolnych użytkowanych przez osoby prywatne zamieszkujące stale lub czasowo tereny wiejskie. Znaczna część produkcji tych podmiotów zaspokaja prywatne potrzeby rodzin ich właścicieli, a na rynek trafiają tylko nadwyżki⁹. Funkcjonowanie tej specyficznej formy gospodarowania utrwały nabyte jeszcze w czasach radzieckich i głęboko zakorzenione wśród mieszkańców miast nawyki posiadania wiejskiego domku letniskowego lub całorocznego (ros. *дача*).

⁷ Н. Бычков, *Проблемы правового обеспечения реформирования колхозов и совхозов в рыночные структуры*, „Известия Академии Наук Республики Беларусь” 1996, nr 1, za: belal.by.

⁸ *Метаморфозы колхозов*, Экономическая Газета, 13.06.2014, neg.by.

⁹ А. Гайдужов, *Роль хозяйств населения в производстве продукции сельского хозяйства Беларуси и России*, Белорусская Сельскохозяйственная Государственная Академия, 13.01.2020, za: cyberleninka.ru.

III. RAMY PRAWNE

1. Podstawa prawna

Najważniejszy dokument regulujący stosunki prawne w rolnictwie to Białoruski Kodeks Rolny (ros. Кодекс Республики Беларусь о Земле). Jego kluczowa regulacja wyłącza grunty orne – a także obszary wodne i leśne – ze sprzedaży osobom fizycznym (art. 15). Działki o tym statusie mogą należeć wyłącznie do państwa, a ewentualne decyzje o przekwalifikowaniu ziem uprawnych do innych kategorii (np. do zasobu dostępnych dla prywatnych nabywców działek budowlanych) zawsze wymagają zatwierdzenia przez prezydenta (art. 26). Jednocześnie prawa do wykupienia na własność gruntu rolnego pozbawiono również właścicieli prywatnych farm (przeważnie średnich gospodarstw o przeciętnym areale 90 ha) – przysługuje im wyłącznie wieczysta dzierżawa. Analogiczne zasady dotyczą gospodarstw indywidualnych oraz spółdzielni zrzeszających działkowców i sadowników (art. 16)¹⁰. Tym samym państwo zachowuje monopol na posiadanie ziemi uprawnej i kultywuje rozwiązania przyjęte jeszcze w epoce ZSRR.

Po wejściu w życie ostatniej nowelizacji Kodeksu w 2023 r. możliwe stało się m.in. przekazanie w spadku działki pod nieruchomością obywatelowi innego państwa (wcześniej prawo to dotyczyło jedynie samej nieruchomości). Modyfikacje te w żadnej mierze nie dotknęły jednak omnipotencji państwa w zakresie dysponowania gruntami ornymi¹¹.

2. Doktryna, propaganda i rzeczywistość

Białoruską politykę rolną definiuje *Doktryna bezpieczeństwa żywnościowego*. Obejmuje ona długi horyzont czasowy – tę obowiązującą dziś (do 2030 r.) rząd przyjął 15 grudnia 2017 r. Newralgiczny postulat dokumentu dotyczy utrzymania samowystarczalności żywnościowej państwa i eksportu nadwyżek, co odzwierciedla jeden z ważnych elementów krajowej propagandy – wykorzystywany również przez Łukaszenkę – o „nadzwyczajnym potencjale żywnościowym Białorusi, która mogłaby wykarmić nawet głodujących w USA”¹². W rzeczywistości sytuacja jest znacznie bardziej złożona. W corocznym rankingu Światowego Indeksu Bezpieczeństwa Żywnościowego opublikowanym przez

¹⁰ Кодекс Республики Беларусь о Земле, Президент Республики Беларусь, 18.07.2022, pravo.by.

¹¹ Участок можно купить по заявлению, увеличить и оставить в наследство иностранцу. Что нового появится в земельном кодексе с 1 января, Зеркало, 10.10.2022, news.zerkalo.io.

¹² Лукашенко вызвался накормить миллионы голодающих американцев, МК.ru, 11.02.2021, mk.ru.

„The Economist” w 2022 r. kraj spadł na 55. miejsce (w poprzednim zajmował 36. pozycję). Autorzy zestawienia wśród problemów w tym zakresie wymieniili wysokie ceny artykułów spożywczych, duży odsetek ludności żyjącej w ubóstwie i niską jakość programów bezpieczeństwa żywności, natomiast za atuty uznali dostępność produktów i ich jakość¹³.

Doktryna identyfikuje też bolączki białoruskiego rolnictwa. Chodzi przede wszystkim o zbyt niską wydajność pracy, minimalną rentowność produkcji (a nawet – w przypadku niektórych gospodarstw państwowych – niewypracowywanie zysku) czy chroniczny deficyt nakładów na rozwój oraz środków niezbędnych do pokrywania bieżących kosztów funkcjonowania. Wolno rosnące inwestycje w kapitał podstawowy uznano za niewystarczające zarówno do poprawy bezpieczeństwa żywnościowego kraju, jak i stanu samego sektora rolno-spożywczego. W doktrynie zwrócono również uwagę na relatywnie niską siłę nabywczą części obywateli, w tym rodzin wielodzietnych, którym dochody nie pozwalają na właściwe odżywianie się¹⁴.

Łukaszenka – „pierwszy kołchoźnik” Białorusi

Liczne kontrole, narady o tematyce rolnej i „wizyty gospodarskie” w państwowych gospodarstwach stanowią od lat 90. stałą składową publicznej aktywności Łukaszenki. Ze względu na doświadczenia zawodowe – na przełomie lat 80. i 90. kierował sowchozem Gorodiec w obwodzie mohylewskim i ukończył zaocznie Akademię Rolniczą w Gorkach – z wyrażonym znanstwem i zaangażowaniem ocenia on pracę kadry kierowniczej w gospodarce rolnej, instruując podwładnych nawet w najdrobniejszych aspektach działalności. Bezwzględnie punktuje niedostatki i niegospodarność, a zarazem wskazuje na „wyższość gospodarki kolektywnej, chroniącej kraj przed biedą”¹⁵.

Krytyka ze strony Łukaszenki często przybiera emocjonalne formy. Nie przebierając w słowach (padają m.in. terminy: „chaos”, „bałagan”, „totalne złodziejstwo” czy „bezhołowie”), udziela on reprymendy lokalnym urzędnikom i dyrektorom gospodarstw rolnych, co za każdym razem

¹³ В Глобальном индексе продовольственной безопасности Беларусь оказалась на 55-й строчке, Thinktanks.by, 22.12.2022; *Global Food Security Index 2022*, The Economist Group 2022, impact.economist.com.

¹⁴ О Доктрине национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года, Rada Ministrów Republiki Białorusi, 15.12.2017, faolex.fao.org.

¹⁵ W. Karbalewicz, Aleksandr Łukaszenko. *Portret polityczny*, PISM, Warszawa 2013, s. 18–19, 104–105, 142–143.

szeroko i w poważnym tonie relacjonują państwowe media. Bardziej soczyste wypowiedzi, obfitujące w obrazowe, a niekiedy wręcz drastyczne metafory, krążą następnie przez długi czas w przestrzeni medialnej. Przykład tego stanowi choćby porównanie podczas wizytacji gospodarstwa państwowego w rejonie szkłowskim w marcu 2019 r. warunków hodowli krów do „standardów obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu”.

3. Model zarządzania

Stan białoruskiego rolnictwa w dużym stopniu jest zdeterminowany przez sposób zarządzania jego państwowym – czyli dominującym – segmentem. Podobnie jak w przypadku innych sektorów władze stosują tu centralne zarządzanie oparte na średniookresowym planowaniu. Stąd też co cztery–pięć lat przyjmuje się programy rozwoju zawierające plany inwestycyjne, cele i wskaźniki do osiągnięcia. Ten obowiązujący, na lata 2021–2025 – „Agrarny Biznes”¹⁶ – zakłada zwiększenie konkurencyjności artykułów rolno-spożywczych, wzrost eksportu, wprowadzanie standardów ekologicznych i wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju. W ramach tej strategii zaprojektowano dziewięć działań, dotyczących m.in.: rozwoju produkcji roślinnej i nasiennej, hodowli zwierząt i przetwórstwa produkcji zwierzęcej; zwiększenia liczebności pogłowa bydła; rozwoju hodowli ryb słodkowodnych; rozbudowy infrastruktury przeciwpowodziowej; melioracji; wsparcia dla gospodarstw farmerskich. Ich realizacja ma w intencji autorów doprowadzić do podniesienia wydajności, polepszenia bazy surowcowej, modernizacji przemysłu rolno-spożywczego, cyfryzacji, rozkwitu badań genetycznych na potrzeby rolnictwa oraz stworzenia korzystnych warunków do rozwoju prywatnej przedsiębiorczości w sektorze. Za cel na 2025 r. przyjęto również zwiększenie eksportu żywności i produktów nieprzetworzonych o co najmniej 21,3% w porównaniu z 2020 r. (czyli do 7 mld dolarów)¹⁷.

Z jednej strony dokument jest dość schematyczny, gdyż inercyjnie powiela wiele wcześniejszych posunięć (np. z programu na lata 2016–2020) i w typowy dla epoki ZSRR sposób określa precyzyjny plan ich realizacji, w tym wskazuje konkretne wartości do osiągnięcia. Z drugiej – zawiera elementy nowoczesnego myślenia o rolnictwie, widoczne choćby w inicjatywach na rzecz cyfryzacji

¹⁶ О Государственной программе «Аграрный бизнес» на 2021–2025 годы, Rada Ministrów Republiki Białorusi, 1.02.2021, pravo.by.

¹⁷ Правительство определило направления развития аграрного бизнеса Беларуси на пятилетку, Прайм Пресс, 5.02.2021, primepress.by.

czy upowszechniania norm ekologicznych. Przyjmowane przez władze strategię znajdują też odzwierciedlenie w projektach badawczych, wdrażanych np. w Naukowym Ośrodku Badań nad Żywnością Białoruskiej Akademii Nauk. Prowadzony tam aktualnie projekt „Technologie w rolnictwie i bezpieczeństwo żywnościowe” także zaplanowano na lata 2021–2025. Tym samym stanowi on naukowe uzupełnienie opisanego programu rządowego¹⁸.

¹⁸ «Сельскохозяйственные технологии и продовольственная безопасность», 2021–2025 годы, Бiałоруска Akademia Nauk, asio.basnet.by.

IV. STRUKTURA SEKTORA ROLNEGO

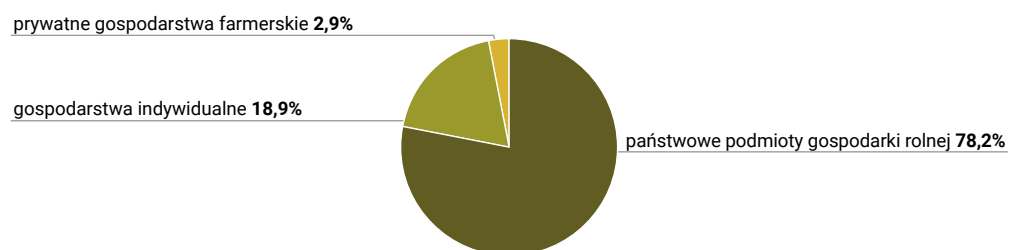
1. Struktura własnościowa

Najnowsze dostępne dane za 2023 r.¹⁹ potwierdzają stabilność białoruskiego rolnictwa pod względem formy własności. Niezmiennie przeważają duże państwowe przedsiębiorstwa: z podmiotów należących do państwa pochodzi aż 78,2% wytwórstwa, a z prywatnych farm – jedynie 2,9%. Pozostałe 18,9% generują (przeważnie niewielkie) gospodarstwa indywidualne, co pokazuje, jak wciąż mocno osadzona w krajowej rzeczywistości jest ta forma gospodarowania.

Pod względem wielkości uprawianych obszarów proporcje przedstawiają się następująco: na państwowe podmioty przypada 89,8% ziemi, na indywidualne – 5%, a na farmerskie – 4%. Średnia powierzchnia gospodarstw – również ogromnie zróżnicowana – w przypadku tych pierwszych wynosi ok. 6 tys. ha, a tych ostatnich – ok. 90 ha²⁰. Spada przy tym areał działek indywidualnych – w porównaniu z poprzednim rokiem zmalał on o 3,5%, podczas gdy w pozostałych kategoriach powierzchnia upraw nieznacznie wzrosła.

Liczba podmiotów rolnych – zarówno państwowych, jak i prywatnych – wykazuje tendencję zwyżkową. W 2018 r. funkcjonowało 1389 gospodarstw państwowych, a w 2023 r. – już 1485 (zmiana częściowo wynika z restrukturyzacji tych nierentownych). Farm było odpowiednio 2700 i 3364. Przy tym tylko w państwowych podmiotach w ubiegłym roku nastąpił wzrost produkcji rok do roku – o 2%.

Wykres 1. Udział poszczególnych rodzajów gospodarstw w wytwarzaniu krajowej produkcji rolnej

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

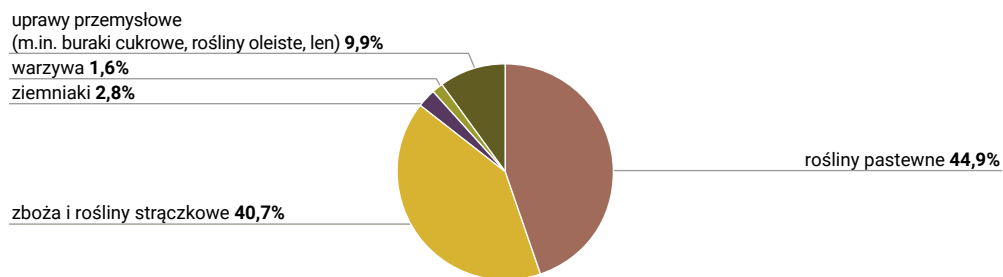
¹⁹ Znaczna część danych prezentowanych w tej i w kolejnych częściach opracowania pochodzi z obszernego informatora na temat sektora rolnego wydanego w sierpniu 2024 r. przez Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny. Zgodnie z przyjętą tu metodologią zmiany są prezentowane w perspektywie lat 2019–2023. W celu uzyskania szerszego obrazu sytuacji uwzględniono również te z 2018 r., w oparciu o analogiczny informator wydany w 2023 r. Zob. *Сельское Хозяйство Республики Беларусь*, Белстат, Минск 2024, belstat.gov.by.

²⁰ *Агрпромышленный комплекс*, Белорусская Энциклопедия, belarusenc.by.

2. Struktura upraw

Pod koniec 2023 r. w rolnictwie wykorzystywano nieco ponad 8 mln ha powierzchni kraju. Z tego niemal 6 mln ha (71,6%) przeznaczono pod uprawy, a resztę – m.in. na pastwiska dla zwierząt hodowlanych.

Wykres 2. Struktura upraw według udziału w powierzchni ziemi rolnej – stan na początek 2023 roku

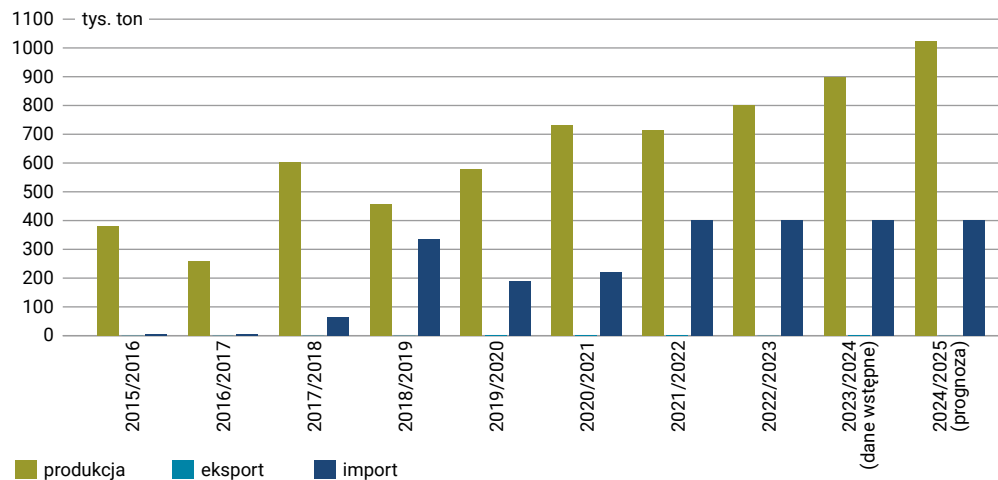
Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Wśród uprawianych zbóż znacznie przeważa pszenica, następne pozycje zajmują jęczmień i kukurydza. Uprawy żyta i owsa odgrywają drugorzędną rolę (zob. wykres 7).

Warto też zwrócić uwagę na rzepak. Obecnie jego przetwórstwo to jedna z najszybciej rozwijających się gałęzi białoruskiej produkcji rolnej. Eksportuje się zwłaszcza olej i śrutę, stosowaną w hodowli zwierzęcej (sprzedaż przede wszystkim do UE jako odpady i pozostałości w przemyśle spożywczym – zob. wykres 15). W ocenie miejscowych ekspertów rzepak jest rośliną idealnie dostosowaną do warunków przyrodniczo-klimatycznych panujących w kraju, a jej uprawa pozwala na wypracowanie znacznych zysków. Aktualnie roczna wysokość plonów wynosi ok. 1 mln ton, a przetwórstwem zajmuje się łącznie 90 przedsiębiorstw, w większości skupionych w państwowym koncernie Biełgospiszczeprom²¹.

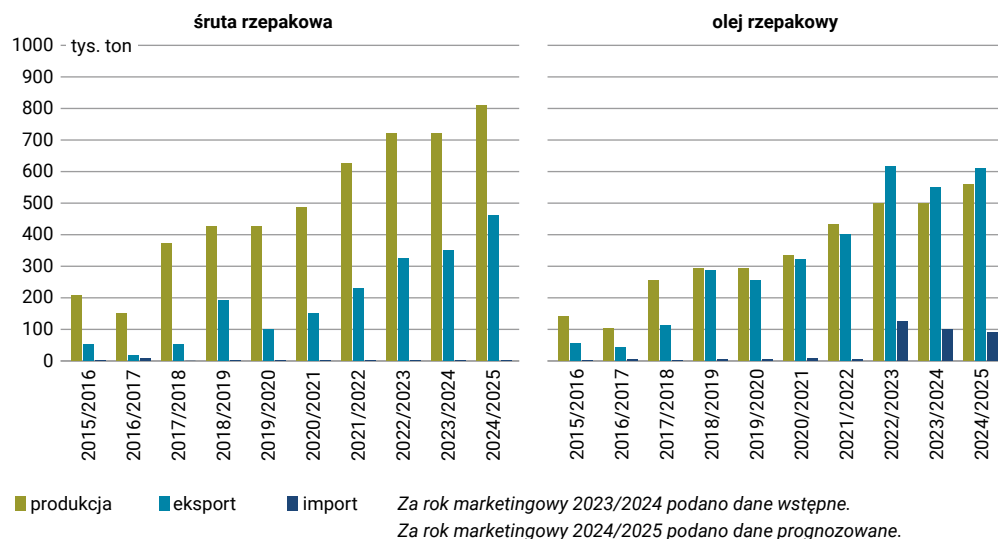
²¹ «Это революция будет на селе». На какую сельхозкультуру Лукашенко сделал верную ставку?, БелТА, 12.07.2023, belta.by.

Wykres 3. Produkcja, eksport i import rzepaku

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

Wykres 4. Produkcja, eksport i import śruty rzepakowej oraz oleju rzepakowego

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

Dostępne dane wyraźnie wskazują, że znaczną część powierzchni upraw zajmują – poza różnymi rodzajami zbóż – rośliny pastewne, wykorzystywane na paszę dla zwierząt. Wynika to z dużego zapotrzebowania na nią wśród gospodarstw (w tym państwowych) specjalizujących się w hodowli, stanowiącej najbardziej rozbudowany i zarazem dochodowy segment rolnictwa. Stereotypowo kojarzone z Białorusią ziemniaki – nieoficjalny symbol narodowy – uprawiane są na zaledwie 3% gleb.

„Kraina ziemniaka”

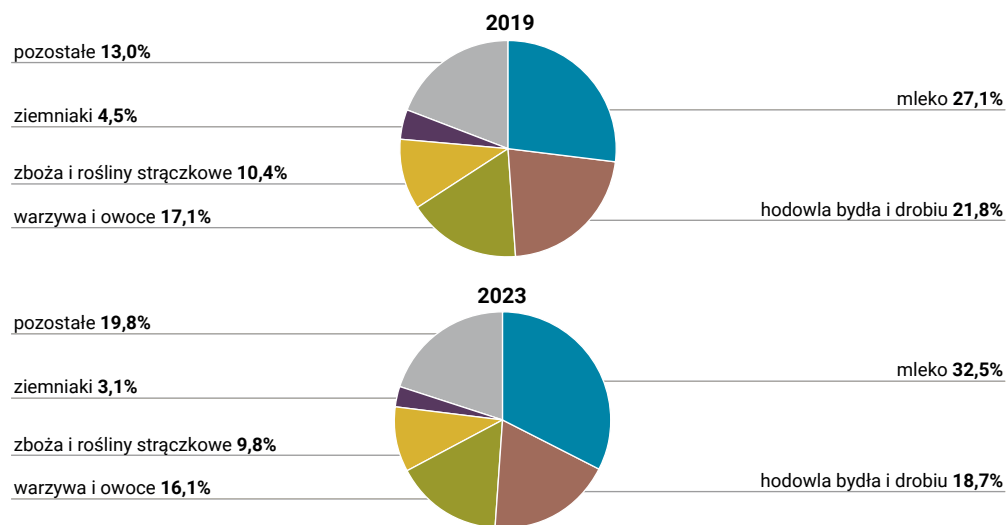
Zgodnie z nazewnictwem rozpowszechnionym w państwach poradzieckich Białorusinów do dziś określa się mianem „bulbaszej”, od słowa *бульба*, czyli ziemniak. Tego rodzaju skojarzenia mają jakoby wynikać z nadzwyczaj wysokiej konsumpcji kartofli na Białorusi. Choć dziś tamtejsza kuchnia faktycznie w dużym stopniu opiera się na daniach z ziemniaków (popularnością cieszą się placki ziemniaczane czy zapiekane/smażone babki), to jeszcze na początku XX wieku mieszkańcy częściej jadali różnego rodzaju kasze i warzywa, a dieta ziemniaczana zakorzeniła się głównie ze względu na pauperyzację znacznej części ludności na skutek działań wojennych.

Sami Białorusini mają niejednoznaczny stosunek do tego stereotypu. Z jednej strony nadany im „ziemniaczany” przydomek traktują jako formę wyszydzania, wskazywania na ich rzekomy silny związek z prostym, prowincjonalnym stylem życia. Z drugiej – pojawiają się próby pozytywnego wykorzystania tego wątku. W 2014 r. naukowcy z Narodowej Akademii Nauk opracowali recepturę bezalkoholowego napoju gazowanego Mikoła, opartego właśnie na kartoflach. Z kolei w 2021 r. we wsi w obwodzie mińskim stanął „pomnik ziemniaka”, przedstawiający pełen ich kosz zebrany zapewne podczas jesiennych wykopków. W ten sposób miejscowe władze promowały odbywające się tam „ziemniaczane” jarmarki i festiwale.

3. Struktura towarowa

Struktura towarowa białoruskiego sektora rolnego świadczy o zdecydowanej orientacji na hodowlę bydła i drobiu. Szczególną rolę odgrywają produkcja mleka oraz rozbudowany przemysł mleczarski, które w ciągu ostatnich pięciu lat silnie się rozwinęły. Łącznie na te branże przypada ok. 50% całej produkcji rolno-spożywczej.

Wykres 5. Najważniejsze produkty w strukturze produkcji rolnej w 2019 i 2023 roku

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Jeżeli chodzi o pogłowie zwierząt hodowlanych, to w ostatnich latach jest ono stosunkowo stabilne tylko w odniesieniu do krów – w pozostałych kategoriach można zauważyć tendencję spadkową. Jednocześnie nie widać oznak wzrostu liczby zwierząt, co może wskazywać na niskie standardy hodowli. Kadre zarządzającą w gospodarstwach rolnych od wielu lat ostro krytykują za to przedstawiciele władz, w tym sam Łukaszenka (zob. rozdział VI).

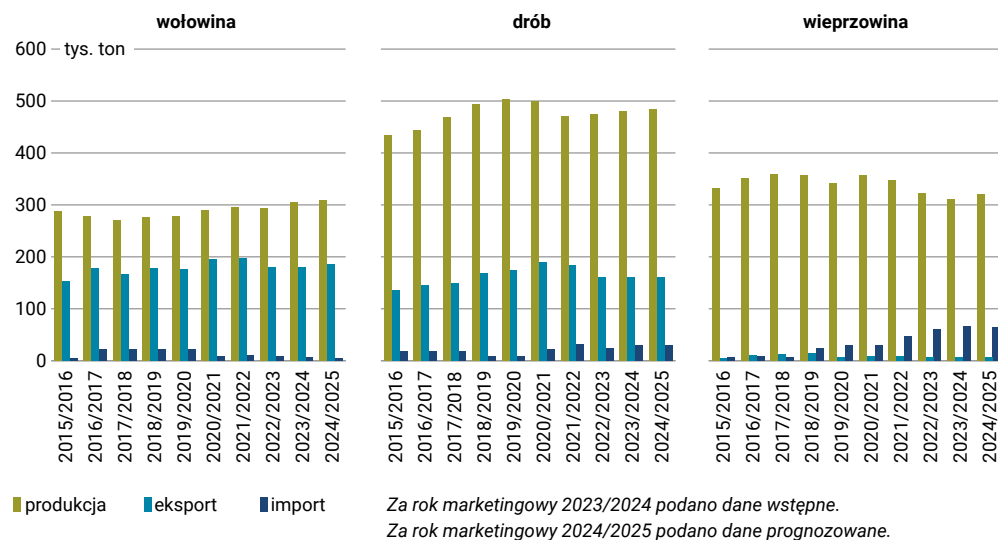
Tabela. Pogłowie krów, świń, koni, owiec i drobiu w 2019 i 2024 roku

Kategoria	Stan na 1 stycznia 2019 r.	Stan na 1 stycznia 2024 r.
krowy	1,4 mln	1,4 mln
świnie	2,8 mln	2,4 mln
konie	38 tys.	20 tys.
owce	86 tys.	76 tys.
drób	51 mln	49 mln

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Z dostępnych danych jednoznacznie wynika, że niemal cała wyprodukowana wieprzowina trafia na rynek wewnętrzny. Ten rodzaj mięsa jest też sprowadzany, co może świadczyć o deficycie mocy wytwórczych. Kraj eksportuje za to większość wołowiny i drobiu.

Wykres 6. Produkcja, eksport i import mięsa

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

W sferze kultur zbożowych Białoruś nie potrafi osiągnąć samowystarczalności. Niski udział upraw tego rodzaju to po części konsekwencja nieodpowiedniej jakości gleb w większości obszarów rolnych oraz niekorzystnych warunków klimatycznych (zob. rozdział I) – m.in. mniej intensywnych opadów niż choćby na osiagającej wyższe zbiory Litwie, położonej w basenie Morza Bałtyckiego. Stąd też Mińsk co roku sprowadza zboża, które są niezbędne m.in. do produkcji mąki.

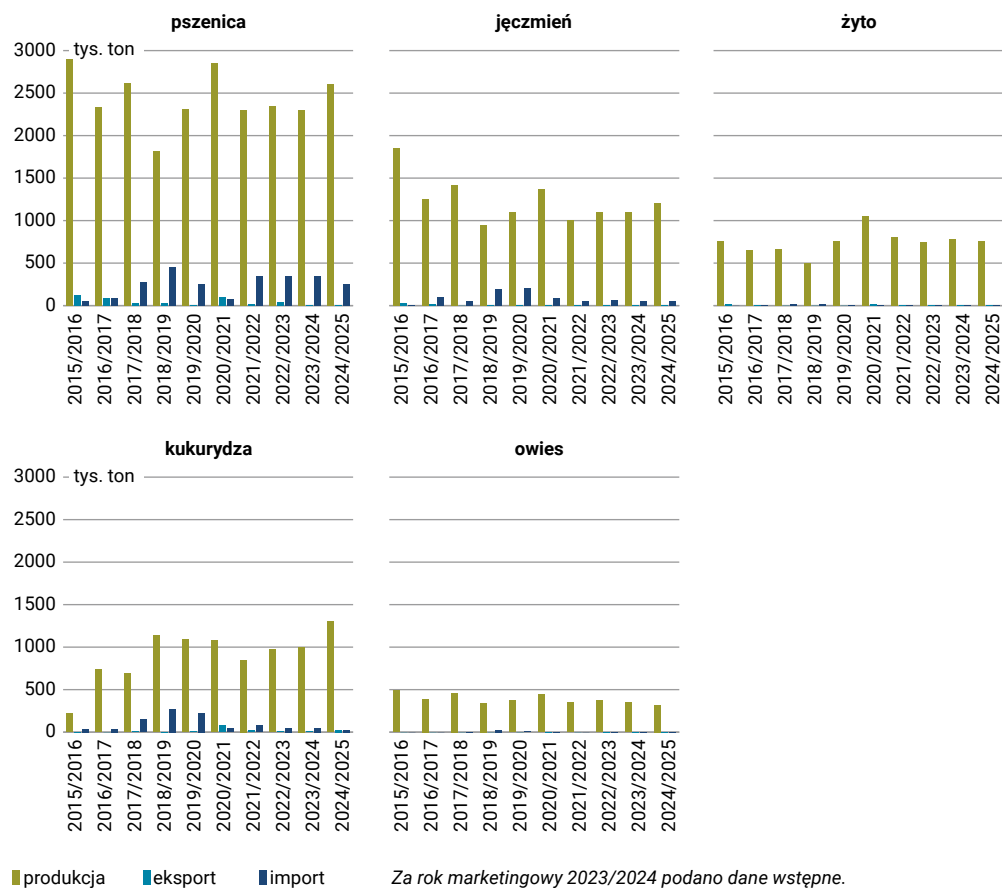
Import ziarna stymuluje też produkcja zwierzęca, generująca duże zapotrzebowanie na pasze, wyrabiane m.in. z kupowanej za granicą kukurydzy²². Kluczowym dostawcą dla miejscowych odbiorców jest Rosja – według dostępnych statystyk w 2021 r. sprowadzono z niej ponad 90% jęczmienia i pszenicy²³, a w 2023 r. – do 500 tys. ton zboża (dokładnych danych o ostatecznej wielkości dostaw brak). Zgodnie z szacunkami Mińska zeszłoroczne zakupy przyczyniły

²² Д. Наривончик, *Сельское хозяйство – точка опоры национальной экономики и региональной политики*, Экономическая Газета, 19.11.2021, neg.by.

²³ А. Кирейшин, *Сколько зерна Беларусь закупает за границей*, Myfin, 12.10.2023, myfin.by.

się do utrzymania rentowności hodowli, niezmiennie stanowiącej najbardziej perspektywiczny segment krajowego rolnictwa.

Wykres 7. Produkcja, eksport i import zbóż

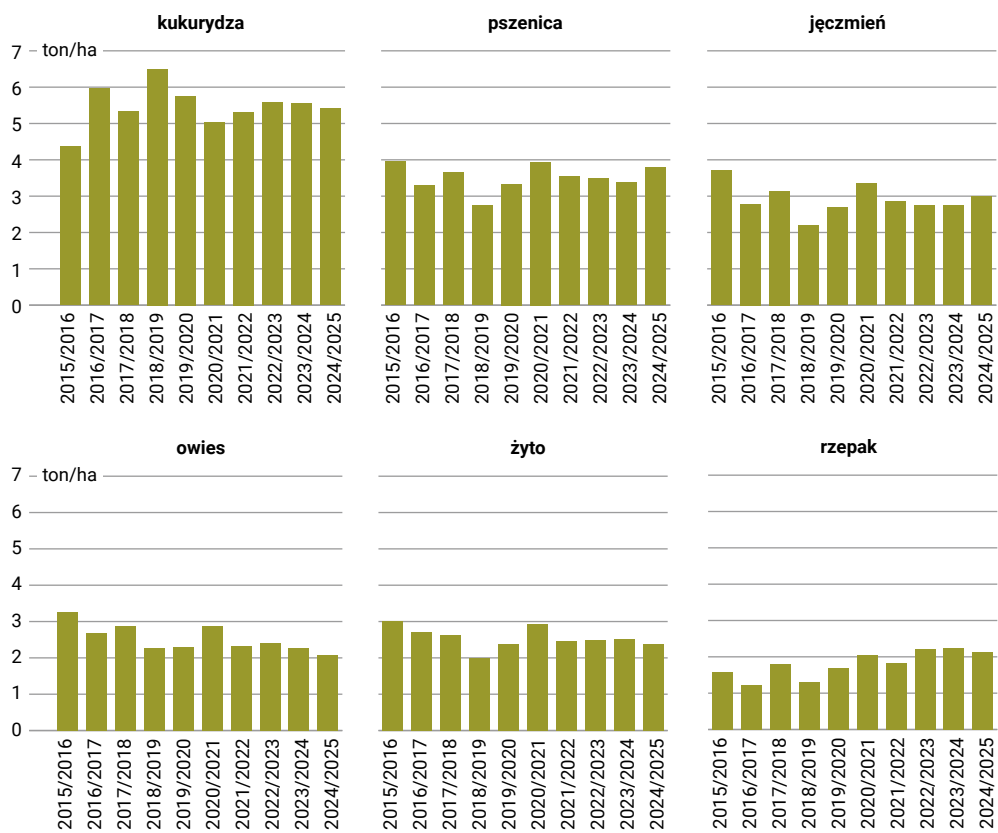
Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

Należy przy tym zauważyć, że plony w poszczególnych latach różniły się (m.in. ze względu na czynniki pogodowe), w związku z czym trudno precyzyjnie ustalić stabilną proporcję produkcji do importu. Zmienność w tym obszarze zauważymy po zestawieniu danych z 2022 i 2023 r. – zbiory w tym drugim wyniosły łącznie 7,6 mln ton i tym samym okazały się niższe o ok. 1 mln ton rok do roku²⁴. Poziom importu zbóż można wobec tego oszacować na 7–8%

²⁴ В Беларуси недобрали больше миллиона тонн зерна, зато есть прибавка по кукурузе, Першы, 19.01.2024, 1pr.by.

konsumpcji krajowej, przy czym najwięcej kupuje się pszenicy – w odniesieniu do niej wskaźnik ten sięga 13%.

Wykres 8. Porównanie plonów wybranych gatunków

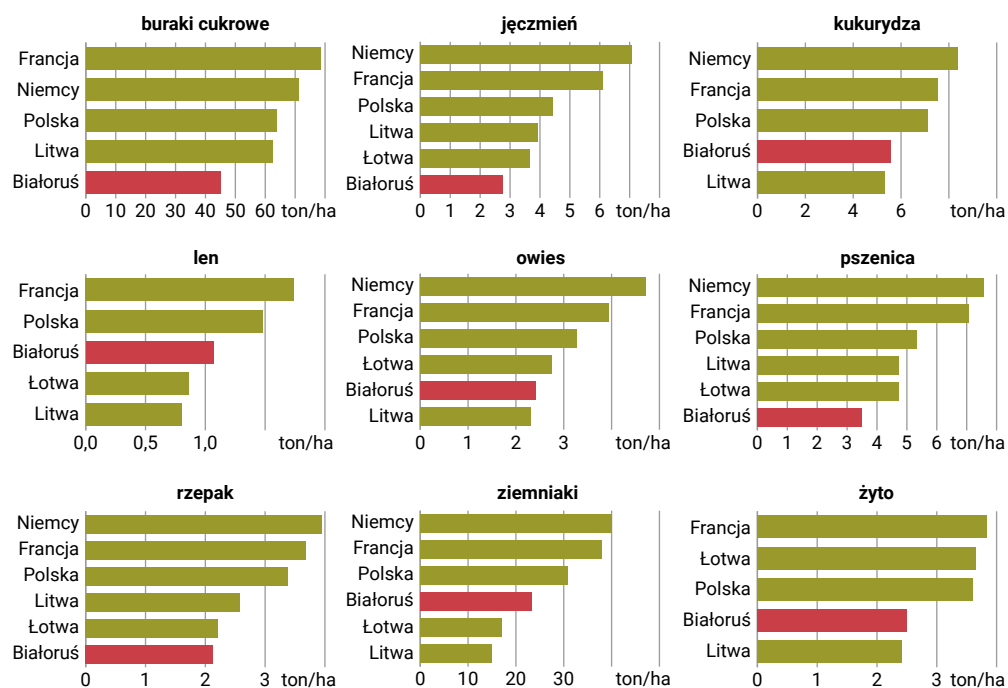

Za rok marketingowy 2023/2024 podano dane wstępne.
Za rok marketingowy 2024/2025 podano dane prognozowane.

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

Wydajność produkcji zbożowej jest mniejsza niż w innych państwach europejskich, co determinują zwłaszcza słaba jakość gleb i niska efektywność rolnictwa. Wyjątek pod tym względem stanowi uprawa lnu, głęboko zakorzeniona w białoruskiej tradycji.

Wykres 9. Porównanie plonów wybranych gatunków na Białorusi i w innych krajach

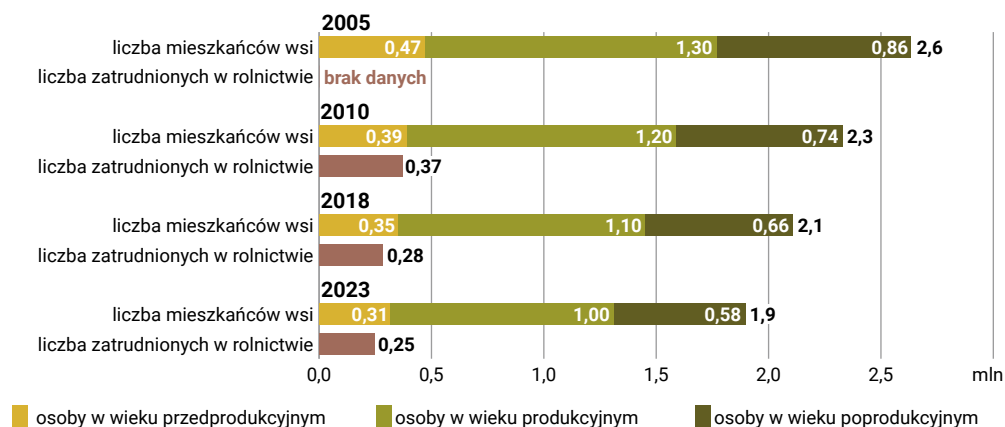
Źródło: USDA Foreign Agricultural Service, Białstat.

4. Postępujące wyludnianie się białoruskiej wsi

Dane z ostatnich lat potwierdzają widoczny już w czasach radzieckich spadek liczby zatrudnionych w rolnictwie. Zarazem białoruska wieś nie tylko się starzeje, lecz także stopniowo wyludnia – niezależnie od wieku i aktywności zawodowej jej mieszkańców. Należy zauważyć, że negatywne tendencje demograficzne dotyczą zarówno osób w wieku produkcyjnym, jak i dzieci oraz seniorów²⁵. W ślad za tym zmniejsza się liczebność pracowników sektora rolnego, których w 2018 r. było 284 tys. (7,6% ogółu zatrudnionych), a w 2023 r. – 246 tys. (6,9%).

²⁵ Więcej zob. K. Kłyński, *Wyludniający się kraj. Sytuacja demograficzna Białorusi*, „Komentarze OSW”, nr 547, 17.10.2023, osw.waw.pl.

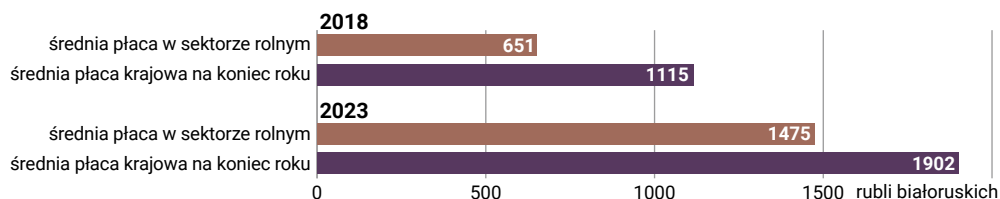
Wykres 10. Demografia białoruskiej wsi

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Odpływ z branży napędzają z pewnością wynagrodzenia, niezmiennie od zyskania niepodległości niższe od średniej, podobnie jak w kulturze i edukacji. Tendencję tę potwierdzają dane z IV kwartału 2023 r. – zgodnie z nimi sektor znajduje się w grupie najsłabiej opłacanych: przeciętna pensja w rolnictwie była wówczas o ponad 400 rubli białoruskich (ok. 120 dolarów) niższa od średniej krajowej²⁶.

Wykres 11. Wynagrodzenia w białoruskim sektorze rolnym w zestawieniu ze średnią krajową

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

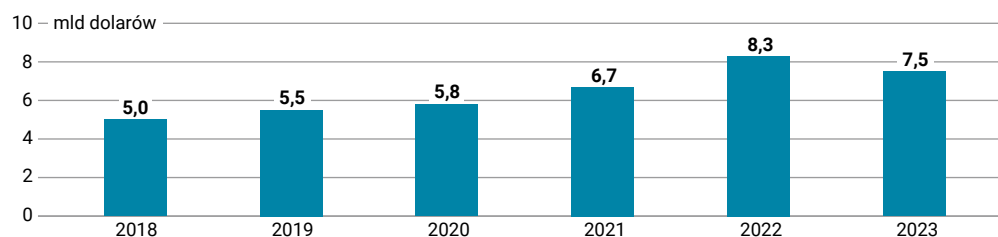
²⁶ Zob. A. Кирейшин, *Кто в Беларуси зарабатывает больше и меньше всех?*, Myfin, 5.03.2024, myfin.by.

V. POTENCJAŁ EKSPORTOWY

Rolnictwo jest w dużej mierze ukierunkowane na eksport – Białoruś sprzedaje łącznie ok. 60% produkcji rolnej do ponad 100 krajów. W ostatnich latach artykuły rolno-spożywcze stanowiły już 20% wartości zbytu zagranicznego, a dynamika wzrostu w latach 2021–2022 zdecydowanie przyspieszyła mimo rosnącej toksyczności państwa jako partnera handlowego na skutek współudziału w rosyjskiej agresji na Ukrainę²⁷.

Wyraźnie widać, że eksport w sektorze podnosi się pomimo izolowania Mińska przez Zachód (embargo UE nie objęło żywności, jednak znikoma atrakcyjność Białorusi nie sprzyja rozwojowi współpracy handlowo-inwestycyjnej). O ile bowiem wartość sprzedanej białoruskiej żywności pomiędzy 2018 a 2020 r. zwiększała się rokrocznie o 0,3–0,5 mld dolarów, o tyle w 2021 r. wzrost wyniósł 0,8 mld, a w 2022 r. – aż 1,7 mld²⁸ (zob. wykres 12). Stąd wynik z 2022 r. został określony jako rekordowy. Spadek w roku 2023 stanowi w głównej mierze rezultat dekonunktury cenowej oraz stosowanego przez miejscowych eksporterów dumpingu, w związku z czym obecnie trudno jednoznacznie stwierdzić, czy to początek dłuższego trendu.

Wykres 12. Wartość eksportu białoruskiej żywności w latach 2018–2023

Źródło: neg.by, belta.by.

1. Priorytetowy kierunek: Rosja

O dużym potencjale eksportowym białoruskiego rolnictwa przesądza przede wszystkim to, że tradycyjnie – jeszcze przed 2020 r. – ok. 70% tamtejszych produktów rolno-spożywczych sprzedawano do Rosji, z którą Mińsk w ostatnich

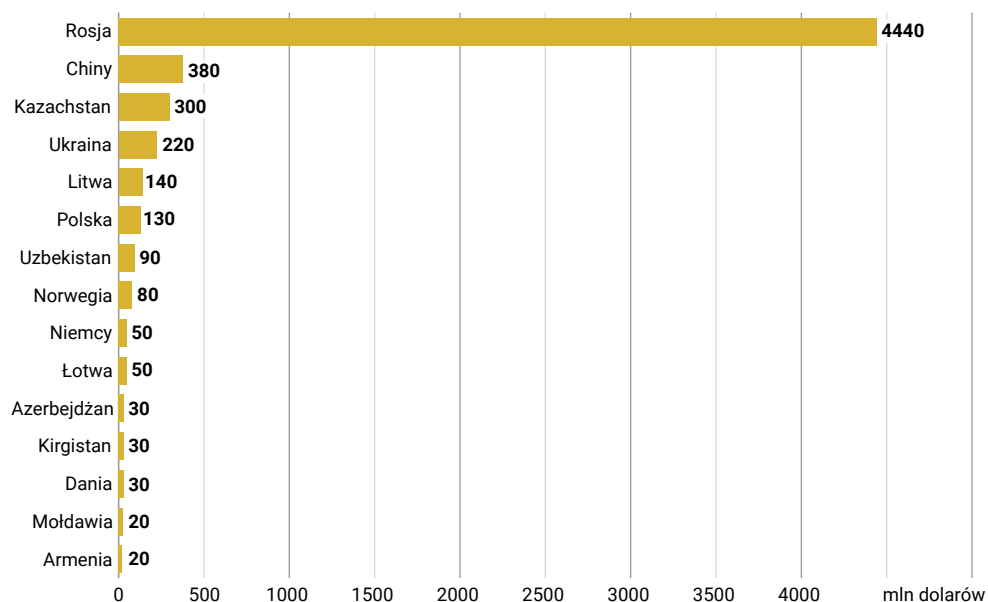
²⁷ Ze względu na zachodnie sankcje Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny od 2021 r. nie ujawnia wielu danych, w tym struktury eksportu/importu z podziałem na kategorie towarowe. W związku z tym aktualnie nie da się stworzyć listy najbardziej dochodowych pozycji w tej dziedzinie.

²⁸ А. Светлова, *Белорусский АПК намерен превзойти рекордный результат 2022 г. по экспорту сельхозпродукции*, Экономическая Газета, 8.09.2023, neg.by.

latach pogłębił współpracę na wszystkich polach relacji dwustronnych²⁹. Co więcej, wymierzone w nią restrykcje wprowadzane przez Zachód (w przypadku żywności w mniejszym stopniu chodzi o bezpośrednie sankcje, a w większym – o bojkoty korporacyjne i wycofywanie się inwestorów z rynku) oraz kontrsankcje Kremla umożliwiły białoruskim eksporterom zapełnianie dostępnych niszy na rynku sąsiada³⁰.

Na drugim miejscu wśród największych odbiorców krajowych artykułów spożywczych znajdują się Chiny, sprowadzające zwłaszcza mięso, produkty mleczarskie i olej rzepakowy³¹. Stąd widoczna już w 2021 r. wyraźna dominacja Moskwy i Pekinu wśród importerów białoruskiej żywności w kolejnych latach tylko się pogłębiała³².

Wykres 13. Piętnastu największych odbiorców białoruskiej produkcji rolno-spożywczej w 2021 roku

Źródło: FAO.

²⁹ Więcej o zacieśnieniu więzi pomiędzy Rosją i Białorusią zob. K. Kłysiński, P. Żochowski, *Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie*, „Komментарze OSW”, nr 488, 10.02.2023, osw.waw.pl.

³⁰ А. Полухин, *Белоруссия снижает цены на молочную продукцию для России*, Ведомости, 2.03.2023, vedomosti.ru.

³¹ *Белорусские производители в 2023 году стали поставлять в Китай товары по 134 новым позициям*, БелТА, 3.03.2024, belta.by.

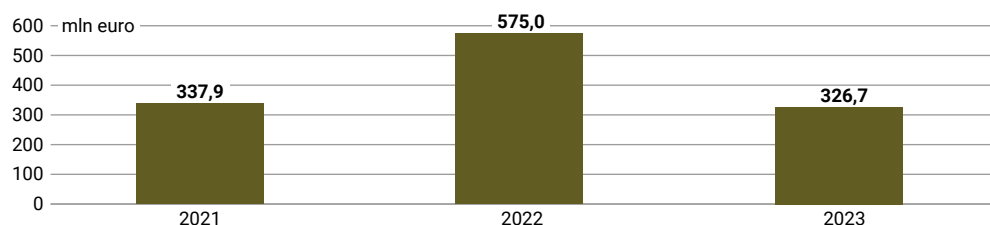
³² Ze względu na brak dostępu do statystyk z lat 2022–2023 w niektórych wykresach użyto danych z 2021 r.

2. Sprzedaż do Unii Europejskiej

Rynki unijne od lat stanowią jedynie drugorzędny kierunek dla białoruskich eksporterów żywności. Wysokie standardy fitosanitarne, problemy z certyfikacją towarów oraz silna konkurencja ze strony tamtejszych producentów od zawsze skutecznie utrudniały rozwój sprzedaży.

Jak pokazują dane statystyczne z ostatnich kilku lat (zob. wykres 15), w strukturze zbytu zagranicznego Białorusi dominują raczej produkty nieprzetworzone lub niskoprzetworzone, używane np. w rolnictwie do sporządzania pasz dla zwierząt. Do największych odbiorców takich towarów (czyli np. makuchów) należy Polska, lecz w przypadku zarówno jej, jak i pozostałych państw członkowskich wartość sprowadzanych białoruskich gotowych artykułów i surowców spożywczych stopniowo spada (wzrost w 2022 r. miał charakter raczej incydentalny). Fakt ten odzwierciedla ogólną tendencję w białorusko-unijnej wymianie handlowej, związaną z implementacją pakietów sankcyjnych oraz toksycznością reżimu Mińska dla zachodnich importerów³³. Jednocześnie udział segmentu spożywczego w unijnych zakupach z Białorusi zwiększa się – z 6% w 2021 r. do 18% rok później i 22,6% w 2023 r.

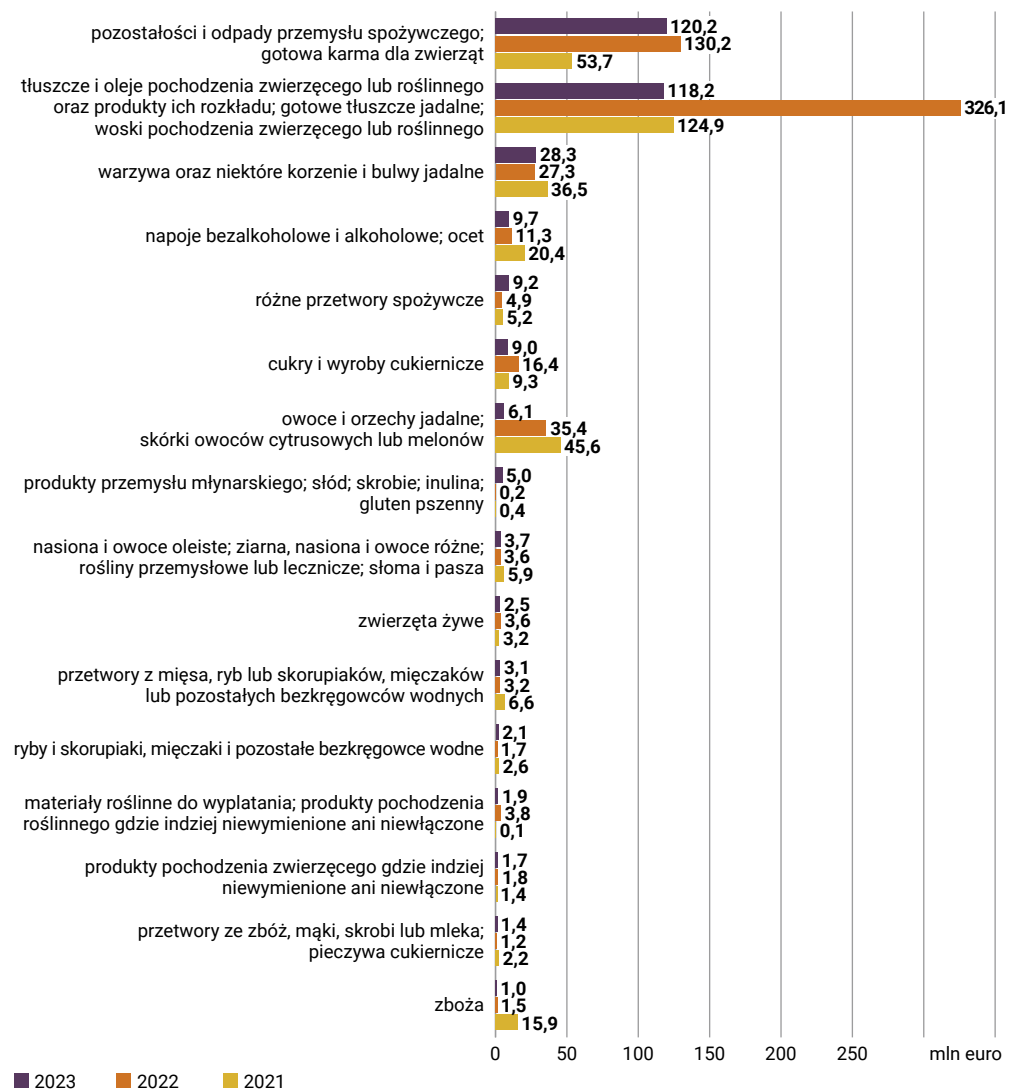
Wykres 14. Wartość eksportu białoruskiej żywności do Unii Europejskiej w latach 2021–2023

Źródło: Eurostat.

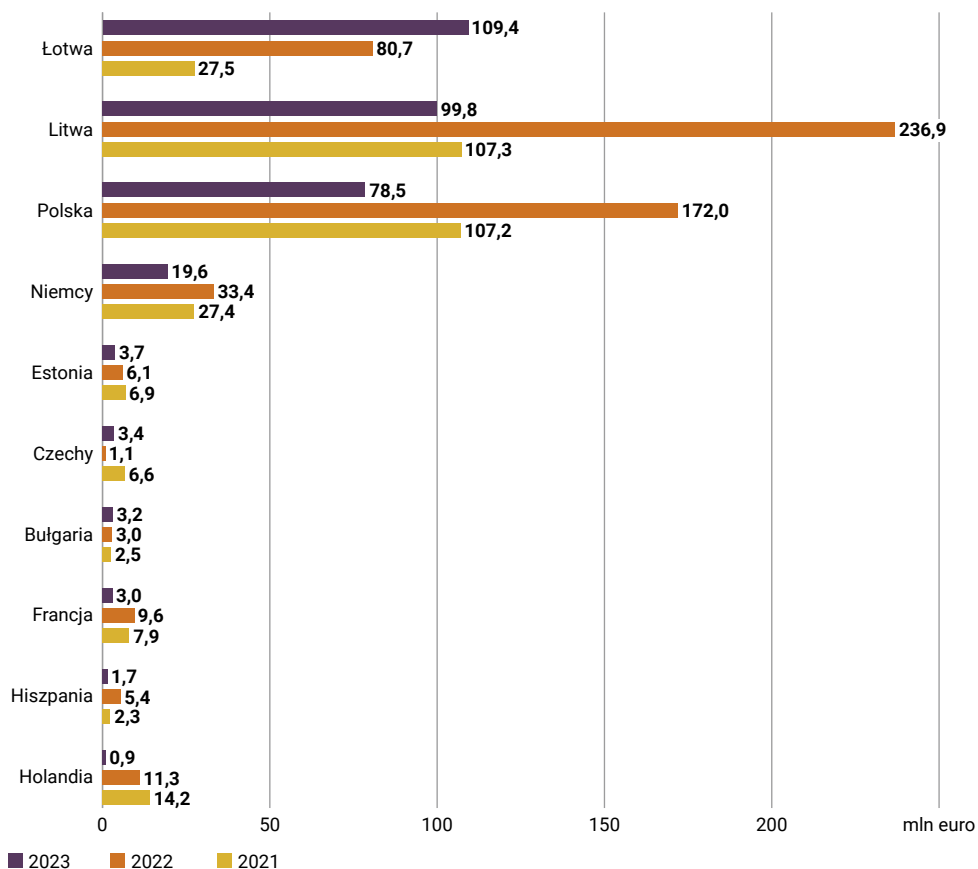
³³ Szerzej zob. K. Kłysiński, S. Matuszak, *Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś–UE w 2023 roku*, OSW, 11.03.2024, osw.waw.pl.

Wykres 15. Struktura towarowa eksportu białoruskiej żywności do Unii Europejskiej w latach 2021–2023

Źródło: Eurostat.

Wykres 16. Dziesięciu największych unijnych odbiorców produkcji rolno-spożywczej z Białorusi w latach 2021–2023

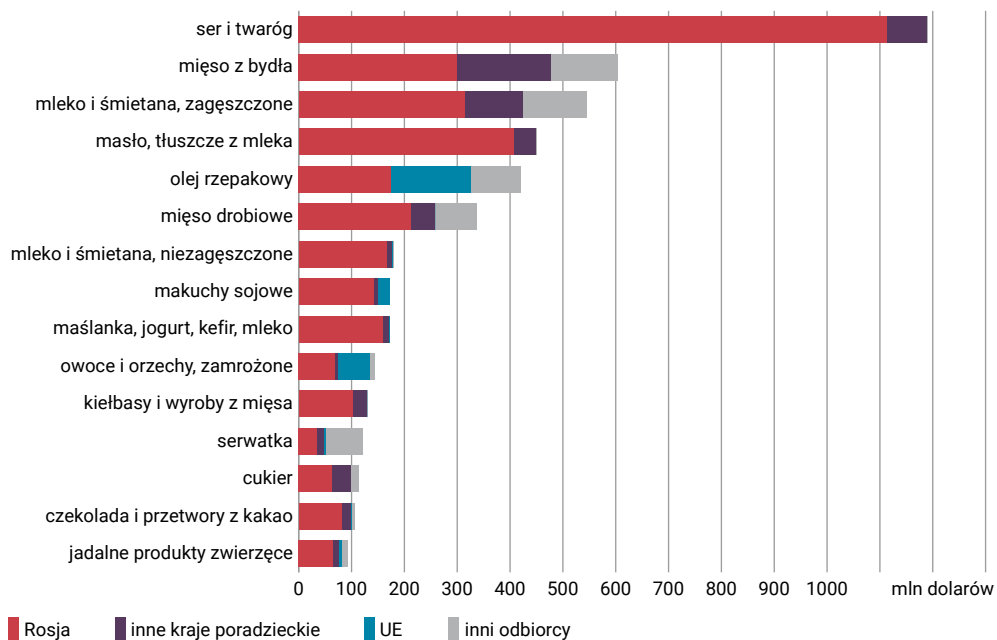
Źródło: Eurostat.

3. Branża mleczarska jako lokomotywa eksportu

Produkty mleczarskie niezmiennie stanowią główny komponent białoruskiego zbytu rolno-spożywczego – przypada na nie ok. 40% sprzedaży żywności za granicę, co wynika z największych nadwyżek wytwórczych (zob. wykres 19). Asortyment eksportowy tamtejszych zakładów mleczarskich obejmuje ponad 50 pozycji, w tym mleko, mleko w proszku i zagęszczone, masło, jogurty, kefir i sery. Trafiają one przede wszystkim na kluczowy rynek rosyjski, ale również do Chin, Uzbekistanu, Kazachstanu, Kirgistanu, Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Turcji czy Bangladeszu oraz – w ostatnim czasie – do krajów afrykańskich, w tym Senegal i Egiptu³⁴.

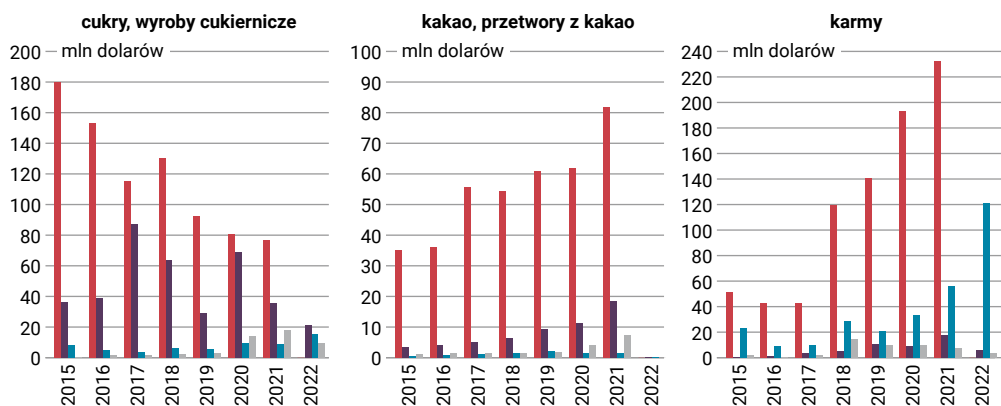
³⁴ *Новые товарные позиции и перспективные рынки. Как Беларусь наращивает экспорт молочной продукции*, Belarus.by, 27.10.2023.

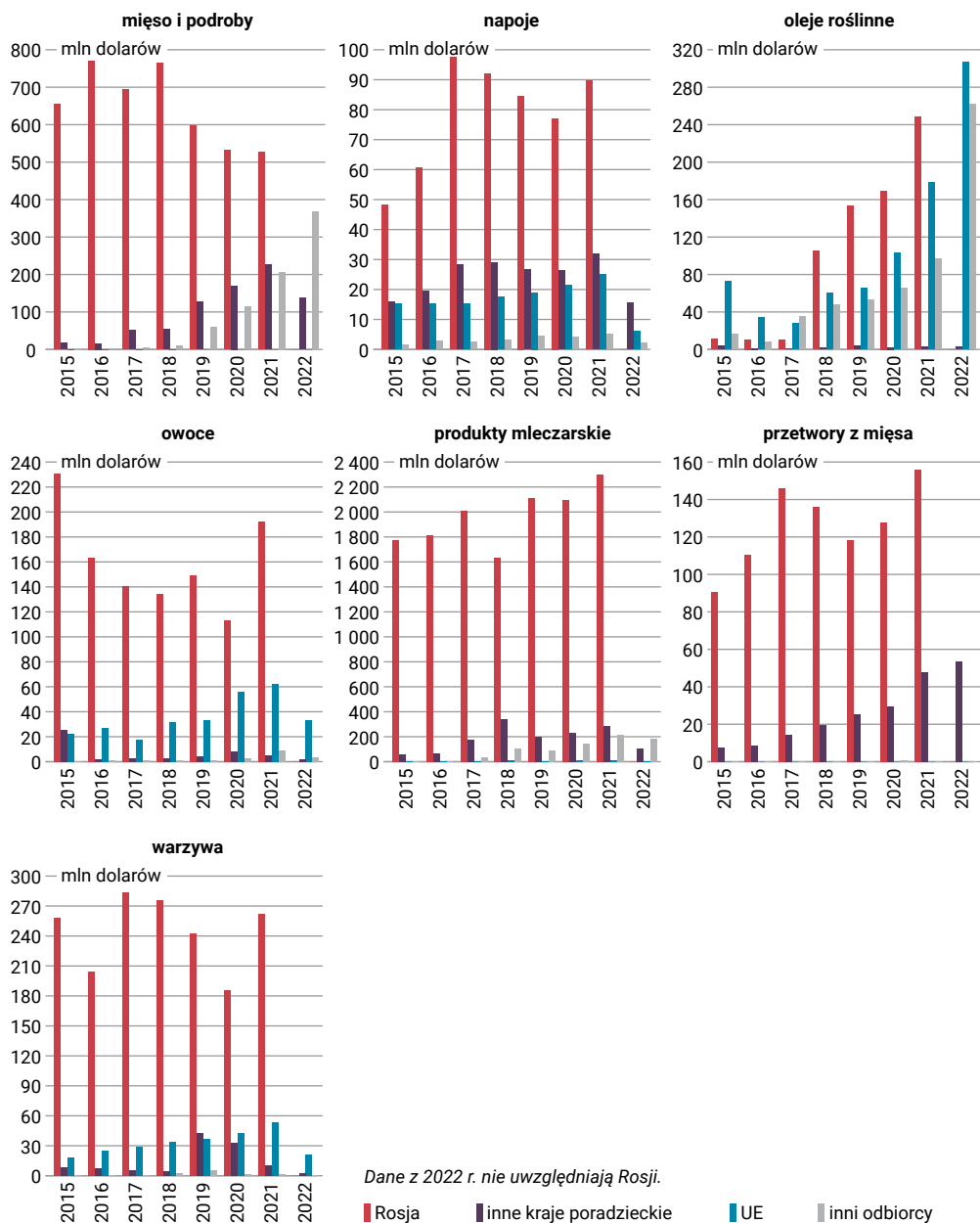
Wykres 17. Piętnaście najważniejszych produktów rolno-spożywczych eksportowanych przez Białoruś w 2021 roku

Źródło: FAO.

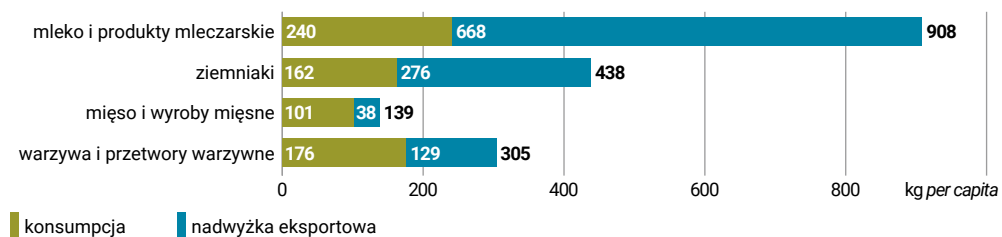
Wykres 18. Dziesięć kluczowych grup towarowych w białoruskim eksporcie

Źródło: FAO.

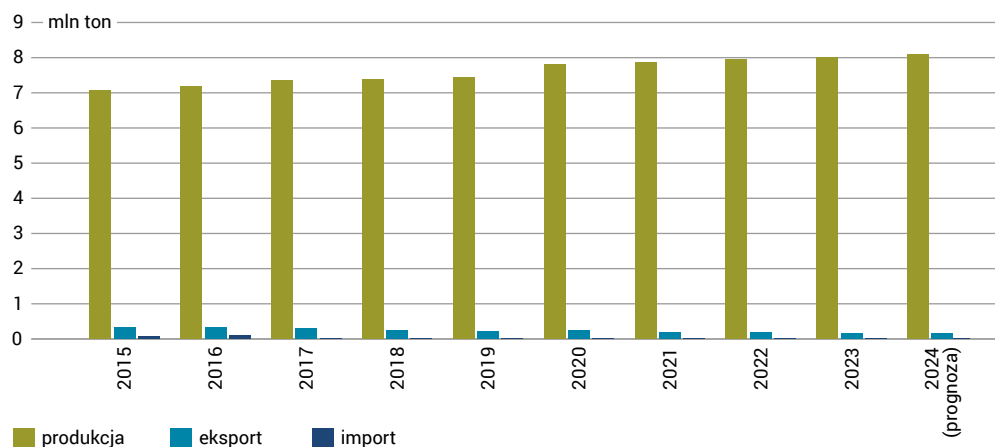
Wykres 19. Nadwyżka eksportowa w zestawieniu produkcji z konsumpcją *per capita* w wybranych kategoriach towarowych w 2023 roku

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

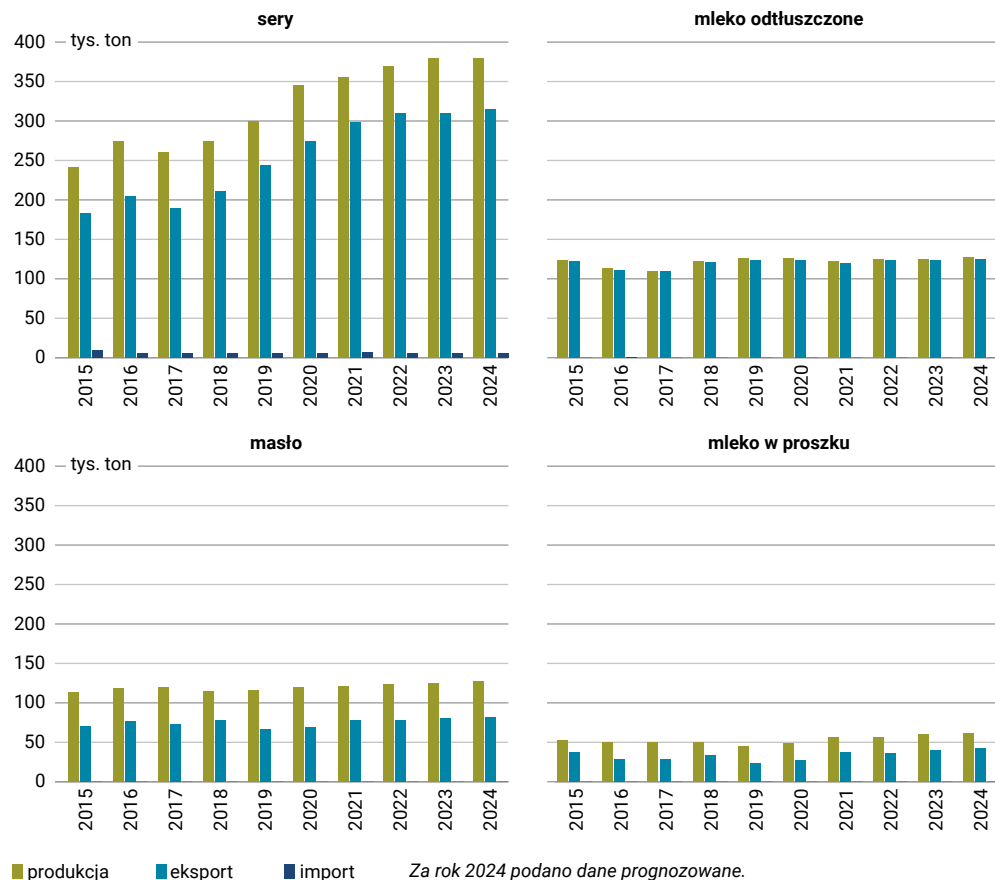
Warto przy tym nadmienić, że na Białorusi wytwarza się dużo mleka w płynie (w 2023 r. 8 mln ton), ale na eksport przeznaczają się niewielką jego ilość. Tu prym wiodą produkty przetworzone, takie jak masło, sery, mleko w proszku i mleko odtłuszczone.

Wykres 20. Produkcja, eksport i import mleka w płynie

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

Wykres 21. Produkcja, eksport i import produktów mlecznych

Źródło: USDA Foreign Agricultural Service.

4. Przeszkody na drodze do dalszych wzrostów

W 2023 r. władze przez dłuższy czas nie ujawniały danych na temat eksportu – ograniczyły się do ogólnych zapewnień o „utrzymaniu pozytywnego trendu z niewielkim przekroczeniem rezultatu z poprzedniego roku”. Podawano przy tym obrazowe, trafiające do wyobraźni obywateli dowody efektywności – mówiono o „uzyskiwanym dziennie dochodzie” z produkcji rolno-spożywczej rzędu 23 mln dolarów. Padały też ambitne deklaracje o „szybkim osiągnięciu wyznaczonego progu 10 mld dolarów eksportu spożywczego rocznie”³⁵. Ostatecznie w kwietniu 2024 r. Łukaszenka poinformował, że wpływy ze zbytu

³⁵ Минсельхозпрод: экспорт белорусского продовольствия по итогам года будет не меньше уровня предыдущего, БелТА, 14.11.2023, belta.by; Агросектор Беларуси ежедневно зарабатывает \$23 млн – вице-премьер, Sputnik Беларусь, 6.06.2023, sputnik.by.

żywności w 2023 r. wyniosły 7,5 mld dolarów³⁶ – o 800 mln dolarów mniej niż rok wcześniej. Spadek ten został potwierdzony przez ówczesnego ambasadora w Moskwie Dzmityrja Krutoja, który zwrócił uwagę na „niekorzystną” tendencję wzrostu ilości sprzedawanych do Rosji towarów przy jednoczesnym obniżeniu osiąganego z tego tytułu zysku, co jego zdaniem wynika z m.in. coraz mniej korzystnego kursu rubla³⁷.

Wydaje się jednak, że to niejedyny problem. Obecnie – po zapełnieniu niszy na tamtejszym rynku – białoruscy producenci zmagają się z silną konkurencją ze strony rosyjskich odpowiedników, a działalność w tak szeroko zachwalanych w reżimowych mediach krajach pozaeuropejskich nie jest najwyraźniej w stanie zapewnić istotnego zwiększenia dochodów. Skomplikowana i kosztowna logistyka dostaw i specyficzne preferencje klientów sprawiają, że do odległych państw azjatyckich czy afrykańskich mogą trafiać wyłącznie wybrane produkty, przede wszystkim mleko w proszku. W rezultacie – według niepełnych danych z pierwszych dziewięciu miesięcy 2023 r. – rentowność sprzedaży w sektorze spadła z 9,3% w 2022 r. do 7,1%. Aż 30% podmiotów wykazało brak zysku, a drugie tyle wypracowało tylko minimalne, nieprzekraczające 5% nadwyżki³⁸.

³⁶ «Есть чем гордиться, но надо двигаться дальше». Вот что требует Лукашенко от сельского хозяйства, БелТА, 16.04.2024, belta.by.

³⁷ Крутой – об экспорте белорусских товаров в Россию: рекордный уровень за последние годы, СБ. Беларусь Сегодня, 26.12.2023, sb.by.

³⁸ Агрпромышленный комплекс: реалии и перспективы, ibMedia, 9.01.2024, ibmedia.by.

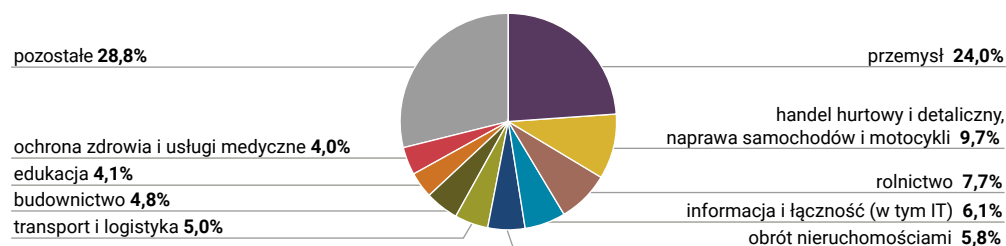
VI. FASADA POZYTYWNYCH WSKAŹNIKÓW

Analogicznie do innych sektorów białoruskie rolnictwo podlega prawidłowościom typowym dla wszystkich państw z nierynkową gospodarką. Koncentracja na centralnym planowaniu oraz nadmierne przywiązanie do wskaźników sprawiają, że dostępne dane nie odzwierciedlają w pełni sytuacji w kraju. Odnotowywane od lat tendencje wzrostowe w takich dziedzinach jak inwestycje, produkcja i wydajność stoją w pewnej sprzeczności z coraz mniejszą ilością sprawnego sprzętu rolniczego, niskimi wynagrodzeniami, deficytem kadr, powszechną korupcją czy niegospodarnością.

1. Czynniki wzrostu

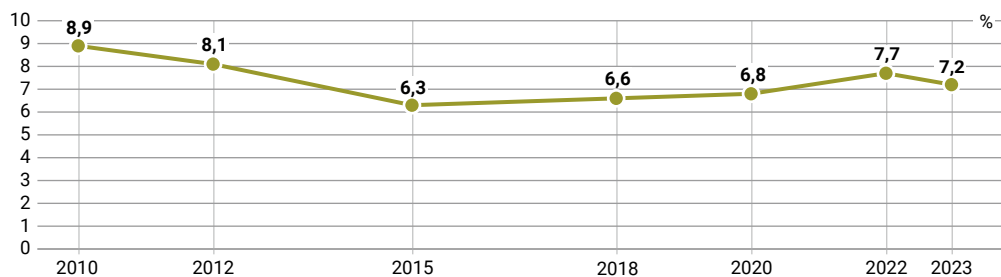
Pomimo niewysokich płac, niskich wskaźników demograficznych i ograniczeń prawnych wkład sektora rolnego w PKB systematycznie rośnie (choć ten drugi w ostatnich latach przyrasta o zaledwie kilka procent rocznie) i w 2022 r. wyniósł 7,7%. Tym samym rolnictwo znajduje się w ścisłej czołówce branż kształtujących dochody budżetowe państwa. Odnotowany w 2023 r. spadek o 0,5% rok do roku może mieć charakter incydentalny, więc nie powinno się go jeszcze rozpatrywać w kategoriach trendu.

Wykres 22. Najważniejsze sektory gospodarcze i ich wkład w PKB Białorusi w 2022 roku

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

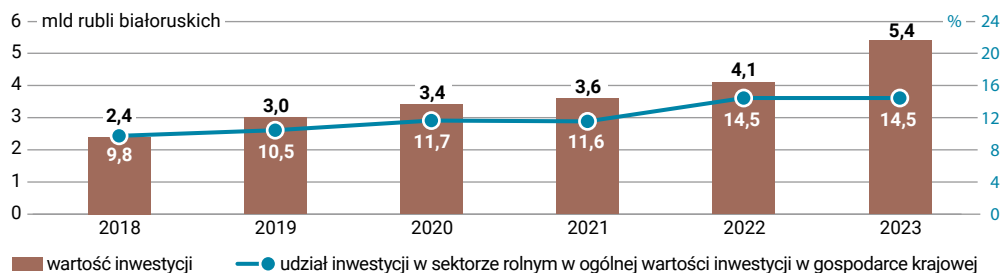
Wykres 23. Dynamika udziału sektora rolnego w PKB Białorusi w latach 2010–2023

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Zwiększają się też – przynajmniej według statystyki – inwestycje w kapitał podstawowy, zarówno pod względem wydawanych środków, jak i ich procentowego udziału w całości takich nakładów w gospodarce. Jednocześnie inflacja przyczyniła się do tego, że tendencję wzrostową ostatnich lat dało się zauważyć w większym stopniu w wymiarze nominalnym niż realnym.

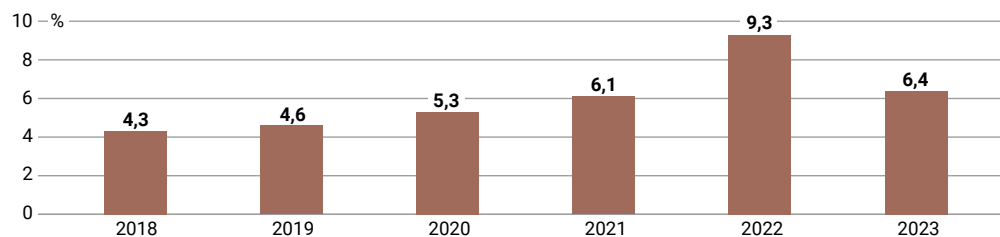
Wykres 24. Inwestycje w sektorze rolnym i ich udział w całości inwestycji w gospodarce Białorusi

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Do 2022 r. systematycznie poprawiała się także rentowność sprzedaży produkcji rolnej – jeden z podstawowych wyznaczników kondycji sektora. W ostatnim okresie, tj. po roku 2021, trend ten uległ nawet przyśpieszeniu – wskaźnik zbliżył się do 10%. Ze względu na tendencje spadkowe w sferze płac i zatrudnienia oraz pogarszający się stan parku maszynowego za jedyny realny czynnik wzrostowy – poza możliwą manipulacją danymi – należy uznać rosnące ceny towarów. Odnotowany w 2023 r. (a więc w kontekście dekonjunkury w tym zakresie) wyraźny spadek rentowności sprzedaży artykułów rolnych może dodatkowo potwierdzać powyższą tezę.

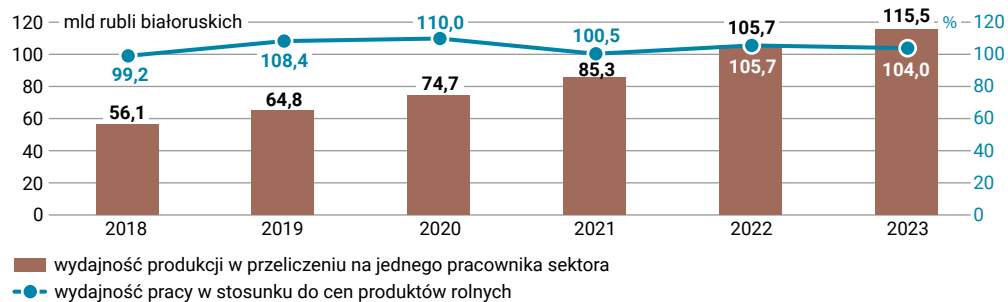
Wykres 25. Rentowność sprzedaży produkcji w białoruskim sektorze rolnym w latach 2018–2023

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

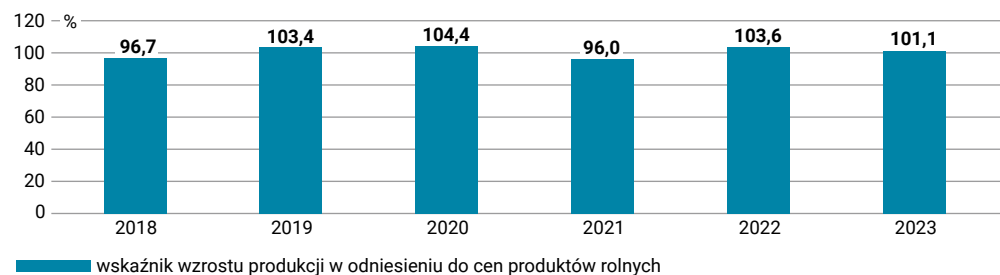
Polepsza się również – choć powoli – efektywność pracy w rolnictwie, wyrażana w rublach na jednego pracownika. Podobnie sprawa się ma z wydajnością samej produkcji. Pozytywne trendy w obu sferach zaburza jednak rejestrowany po 2020 r. wzrost cen licznych towarów, w tym artykułów rolno-spożywczych. Jednocześnie w ciągu ostatnich lat wyraźnie zwiększyła się sama wartość produkcji (w rublach) w sektorze rolnym, przy czym zjawisko to obejmuje wszystkie rodzaje gospodarstw, z farmerskimi włącznie.

Wykres 26. Wydajność produkcji i pracy w rolnictwie

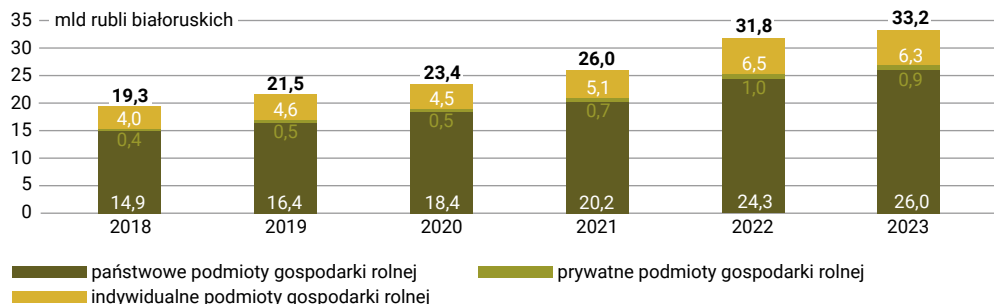
Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Wykres 27. Produkcja w rolnictwie w ujęciu łącznym

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Wykres 28. Wartość wytworzonych towarów z podziałem na rodzaje gospodarstw rolnych

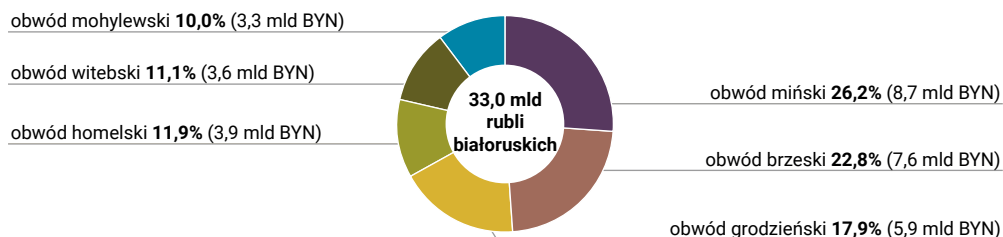

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

2. Zróżnicowanie regionalne

Pod względem wartości produkcji rolnej w ujęciu geograficznym na pierwszym miejscu plasuje się obwód miński. Jego największy wkład (ponad 26%) w krajowe wytwórstwo sektora może wynikać z dobrze rozwiniętej infrastruktury i dużej powierzchni upraw. Najślabiej pod tym względem wypada obwód mohylewski (ponad 10%) – mniejszy (o przeszło 10 tys. km²) i mniej zaludniony (o ok. 0,5 mln) od mińskiego. Istotne znaczenie mają też warunki klimatyczne, udział gruntów rolnych i jakość gleb (zob. rozdział I). Uwarunkowania te przekładają się na spore dysproporcje – różnica pomiędzy najsilniejszym i najsłabszym obwodem przekracza 5 mld rubli.

Wykres 29. Produkcja rolna w poszczególnych obwodach w 2023 roku

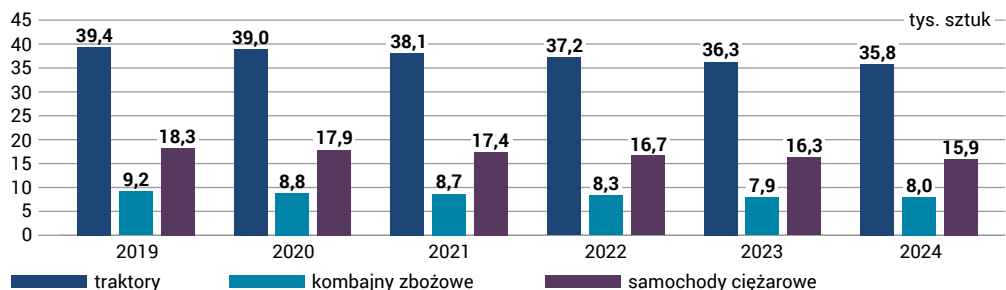
Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

3. Stan sprzętu rolniczego

Na tle powyższych wskaźników, które we względnie pozytywny sposób prezentują stan białoruskiego rolnictwa, zastanawia zmniejszająca się ilość sprzętu rolniczego w latach 2018–2023. Władze pomijają ten problem, eksponując

wyłącznie wysoki udział w gospodarstwach państwowych tego wyprodukowanego w krajowym parku maszynowym – w 2022 r. wynoszący 87%³⁹. Z kolei eksperci z branży już od lat wskazują na niedostateczną liczbę maszyn i pojazdów rolniczych, co obniża realną wydajność produkcji i nadmiernie obciąża użytkowany sprzęt, prowadząc do jego przedwczesnego zużycia⁴⁰.

Wykres 30. Liczba sprzętu rolniczego podmiotów państwowych w latach 2019–2024 (stan na 1 stycznia)

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

4. Kluczowa rola nawozów sztucznych

Warto również zwrócić uwagę, że w ostatnich latach w sektorze rolnym nastąpił znaczny wzrost wykorzystania nawozów sztucznych (już wcześniej szeroko stosowanych ze względu na słabą jakość gleb), w szczególności soli potasowych. Do początku 2022 r., czyli do momentu wejścia w życie unijnego i amerykańskiego embarga na eksport tej kategorii towarowej, należały one do głównych produktów sprzedawanych za granicę⁴¹. Obecnie – na skutek zablokowania możliwości korzystania z infrastruktury portowej krajów bałtyckich (zwłaszcza litewskiej Kłajpedy) oraz wprowadzenia przez USA restrykcji finansowych – zbyt do takich państw jak Indie czy Brazylia, niegdyś uważanych za newralgicznych odbiorców nawozów, poważnie ograniczono.

Wydaje się, że z powodu mniejszego eksportu nadwyżki nawozów potasowych zagospodarowywane są na rynku wewnętrznym (zob. wykres 31). Choć

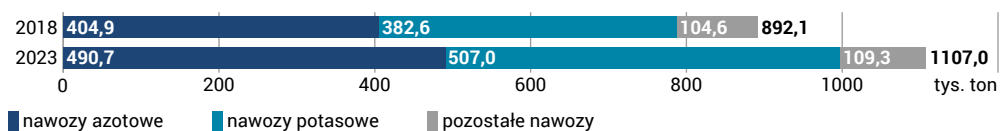
³⁹ В. Гедройц, *Доля отечественной техники на селе достигла 87 процентов*, СБ. Беларусь Сегодня, 20.04.2022, sb.by.

⁴⁰ *Не хватает лошадиных сил*, AgroBelarus.by, 7.12.2012; И. Ковалёв, А. Ефремов, *Краткий анализ обеспеченности сельскохозяйственной техникой аграрных предприятий Республики Беларусь*, „Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве” 2022, nr 1, panor.ru.

⁴¹ Przez wiele lat – do czasu wejścia w życie zachodniego embarga na początku 2022 r. – Białoruś była jednym z największych światowych dostawców nawozów potasowych. Jej udział w globalnym rynku wyniósł ok. 20%.

brakuje informacji na temat cen dla miejscowych podmiotów sektora rolnego, to z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że są one niższe od tych oferowanych wytwórcom z zagranicy, co stanowi swego rodzaju formę subsydiovania produkcji rolno-spożywczej. Przepuszczenie to pośrednio potwierdzają wyliczenia reżimowych dziennikarzy, którzy wiosną 2023 r. porównali ceny nawozów sztucznych sprzedawanych rolnikom we Włoszech, w Belgii, Francji, Czechach i na Białorusi, po czym doszli do wniosku, że nabywcy z ostatniego z tych państw mogą liczyć na towar cztero-, a nawet sześciokrotnie tańszy niż reszta⁴².

Wykres 31. Zużycie nawozów sztucznych w białoruskim sektorze rolnym w 2018 i 2023 roku

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

Wykres 32. Poziom nasycenia upraw nawozami wszystkich typów w 2018 i 2023 roku

Źródło: Białoruski Państwowy Komitet Statystyczny.

⁴² *Битва за урожай. Сравнили цены на удобрения в странах ЕС и Беларуси*, Минская правда, 8.04.2023, mlyn.by.

VII. KRYTYCZNA NARRACJA WŁADZ VS. PROPAGANDA SUKCESU

Wprawdzie z oficjalnej statystyki wyłania się korzystny obraz białoruskiego rolnictwa, lecz odpowiedzialni za zarządzanie nim przedstawiciele władz nie ukrywają swojego niezadowolenia. Co pewien czas na różnych szczeblach administracji ujawniane są przypadki fałszowania sprawozdawczości z działalności branży, a także mechanizmy korupcyjne, polegające m.in. na zawłaszczaniu ruchomości czy zwierząt oraz wykorzystywaniu państwowej infrastruktury do własnych celów. Wskazuje się też na brak dbałości o mienie państwowe i jakość upraw czy hodowli, co skutkuje mniejszymi zbiorami i ubytkami w stadach. W konsekwencji tych doniesień często dochodzi do aresztowań, a następnie wyroków dla najbardziej skorumpowanych urzędników. Do tego stanu rzeczy ma się przyczyniać marna jakość kadry zarządzającej i pracowniczej – pokłosie m.in. drastycznie niskich płac w sektorze⁴³.

W wytykaniu błędów celuje Łukaszenka. Jego krytyczna wobec rolnictwa narracja jest po części elementem politycznego stylu, polegającego na propagandowym demonstrowaniu „troski dobrego gospodarza”, gotowego do zdecydowanego karania „niekompetentnych i nieuczciwych” podwładnych. Tego typu posunięcia dotyczą również innych gałęzi gospodarki i obliczono je na zyskanie uznania społeczeństwa, które ma się w ten sposób poczuć „chronione” przez najwyższą instancję w systemie władzy. Ponadto za niewątpliwie istotne trzeba uznać osobiste zainteresowanie przywódcy produkcją rolną i jego głębokie przywiązanie do radzieckich standardów, kształtujących go na samym początku kariery zawodowej. Zarazem wydaje się, że lider zdaje sobie sprawę z głębokich problemów strukturalnych krajowego rolnictwa, których nie oddają zmanipulowane – jak można sądzić na podstawie licznych ujawnianych afer korupcyjnych – wskaźniki publikowane przez Białoruski Komitet Statystyczny, a opracowywane m.in. na podstawie raportów przesyłanych przez nierzetelnych urzędników. Nie da się jednak dokonać dokładnej, alternatywnej względem oficjalnej oceny stanu sektora bez kompleksowych danych i w oparciu wyłącznie o wyrywkowe przekazy medialne.

Ważny aspekt polityki rolnej, od lat pozostający pod bezpośrednią kontrolą Łukaszenki, stanowią kampanie siewna i żniwna, którym towarzyszy bogata

⁴³ *«На местах бардак! Хронические приписки и воровство!» Лукашенко жестко раскритиковал исполнительную вертикаль Гомельщины, Беларусь 1, 25.11.2022, tvr.by; Аграрный беспредел или... грустная аграрная обыденность?, Agrolive.by, 5.10.2023; Д. Тараторин, Лукашенко чувствует тружеников и грозит коррупционерам, Независимая газета, 19.11.2023, ng.ru.*

oprawa medialna. W jej ramach raportuje się kolejne postępy – lub ich brak – w poszczególnych rejonach i obwodach⁴⁴. Proces zwieńczają doroczne dożynki, organizowane w bardzo uroczystej formie na szczeblu rejonów i obwodów, niekiedy z osobistym udziałem przywódcy. W czasie tych wydarzeń dominuje narracja pozytywna, prezentowane są osiągnięcia sektora rolnego, a najbardziej wyróżniający się pracownicy (np. kombajniści) otrzymują nagrody za wypracowane wyniki⁴⁵.

Równie mocno nagłaśnia się medialnie wszelkiego rodzaju spotkania z udziałem najwyższych władz państwowych poświęcone bieżącym problemom branży. Jako przykład można podać naradę z 16 kwietnia 2024 r., w trakcie której Łukaszenka wskazywał na konieczność poprawy w takich obszarach jak efektywność upraw zbożowych, stosowanie nawozów sztucznych, melioracja, stan sprzętu rolniczego czy łączenie nierentownych gospodarstw z rentownymi oraz zachęcał do szerszego wdrażania nowoczesnych technologii, np. w hodowli⁴⁶.

⁴⁴ П. Господарик, «Из рук вон плохо». Лукашенко раскритиковал работы на полях, Белновости, 2.04.2019, belnovosti.by.

⁴⁵ М. Мануйлик, Ярко, зрелищно и с караваем. В Солигорске празднуют «Дажынкi-2023», БелТА, 16.09.2023, belta.by.

⁴⁶ «Есть чем гордиться, но надо двигаться дальше»..., *op. cit.*

PODSUMOWANIE – ROLNICTWO JEDNYM Z FILARÓW BIAŁORUSKIEJ GOSPODARKI?

Przytoczone dane statystyczne wskazują na istotną rolę sektora rolno-spożywczego w białoruskiej gospodarce. Jego udział w PKB w ostatnich latach utrzymuje się na stabilnym poziomie ponad 7%. Jednocześnie drastycznie kurczy się branża IT, która do czasu rosyjskiej inwazji na Ukrainę dynamicznie rosła i była prezentowana przez władze jako szansa na modernizację kraju – na początku 2022 r. zbliżała się ona do 6% PKB, a dziś odpowiada za mniej niż 4%. Tym samym tradycyjnie ukierunkowane na Rosję gospodarstwa i zakłady rolno-spożywcze okazały się znacznie odporniejsze na pogorszenie klimatu politycznego i biznesowego wokół Białorusi niż ściśle związane z zachodnimi partnerami innowacyjne i prorozwojowe firmy teleinformatyczne.

Zestawienie aktualnej kondycji obu sektorów właściwie ilustruje realny stan gospodarki i niekorzystne zmiany w handlu zagranicznym, jakie zaszły w wyniku wprowadzenia sankcji po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r, a następnie po współagresji na Ukrainę w 2022 r. Choć rolnictwo boryka się z coraz większym deficytem kadrowym, problemami strukturalnymi, niedoinwestowaniem, chronicznym brakiem kapitału oraz niestabilną rentownością, to w dalszym ciągu stanowi jedno z głównych źródeł dochodów państwa. Jeśli jednak nie zostaną podjęte niezbędne reformy (chodzi przede wszystkim o uwolnienie rynku ziemi i prywatyzację państwowych gospodarstw), to w dłuższej perspektywie nie stanie się ono jednym z filarów gospodarki, a zacznie generować tylko doraźne wpływy budżetowe.